

MALETA PEDAGÒGICA SOBRE DESPLAÇAMENT FORÇAT PER VULNERACIONS DE DRETS AMBIENTALS I EL PAPER DE LES PERSONES DEFENSORES DE DRETS HUMANS

CCA(R)

Comissió Catalana
d'Ajuda al Refugiat

CCA(R)

Comissió Catalana
d'Ajuda al Refugiat

Crèdits: Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat

Autoria: Stephanie Victòria Ascenció Serrato i

Gaston Medici-Colomgo, equip CEDAT

Revisió: Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat

Il·lustracions: Daniela Violi

Disseny i maquetació: Alexandra Romero Cortina

Revisió al català: Jaume Pujolràs Pomés, equip CEDAT

Amb la col·laboració de

Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament

**Generalitat
de Catalunya**

INTRODUCCIÓ.....	5
PART 1. MARC TEÒRIC PER AL PERSONAL DOCENT.....	7
1. OBJECTIUS DE LA GUIA.....	7
2. TEMÀTICA I ENQUADRAMENT METODOLÒGIC.....	7
3. PER QUÈ ÉS IMPORTANT ABORDAR EL TEMA EN L'EDUCACIÓ PRIMÀRIA?.....	12
4. LES PERSONES DEFENSORES AMBIENTALS, ELS DESPLAÇAMENTS FORÇOSOS I LA VULNERACIÓ DE DRETS.....	12
4.1. Qui són les persones defensores del medi ambient i quins drets defensen?.....	12
4.2. Quina és la importància de la tasca que desenvolupen?.....	14
4.3. A quins perills i vulneracions de drets es troben exposats?.....	15
4.4. Qui són els responsables de les vulneracions dels seus drets i perquè els vulneren?.....	18
4.5. Quins són els deures i obligacions dels governs i de les empreses?.....	19
4.6. Què podem fer nosaltres?.....	20
5. INCLUSIÓ EN EL CURRÍCULUM DE PRIMÀRIA.....	21
PART 2. SESSIONS I ACTIVITATS.....	23
ACTIVITAT 1. RELATS DE RESISTÈNCIES I LLUITES DE LES PERSONES DEFENSORES AMBIENTALS A LLATINOAMÈRICA.....	24
ACTIVITAT 2. MATERIALS I PERSONES PEL MÓN.....	27
ACTIVITAT 3. FUGIR. UN JOC DE ROL SOBRE LES PERSONES DEFENSORES DE DRETS AMBIENTALS.....	31
ACTIVITAT 4. ESCUTS DEFENSORS DE DRETS HUMANS AMBIENTALS.....	34
REFERÈNCIES.....	36
ANNEXOS.....	40
ANNEX A. DEFINICIIONS I CONCEPTES CLAU.....	40
ANNEX B. RELATS DE PERSONES DEFENSORES DE DRETS AMBIENTALS.....	46
ANNEX C. CAIXA D'EINES PER ENTENDRE MILLOR EL TEMA I INCLUIR-LO EN LA EDUCACIÓ FORMAL I INFORMAL.....	48

INTRODUCCIÓ

Aquesta guia pedagògica és producte d'una iniciativa impulsada per la Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat (CCAR) amb el suport del Centre d'Estudis de Dret Ambiental de Tarragona (CEDAT).

Es tracta d'una guia dissenyada per al personal docent de l'escola primària, que els permetrà comprendre la tasca i el paper social de les persones defensores dels drets humans ambientals i alhora treballar els continguts amb l'alumnat per tal que prenguin consciència i siguin capaços d'entendre el vincle entre drets humans, medi ambient i els desplaçaments forçats en clau de justícia global.

Aquesta guia, visibilitza els moviments de tutela, salvaguarda i protecció del territori al Sud Global, particularment a Mèxic, Hondures i Colòmbia. Es fa especial incidència en les tasques i activitats que desenvolupen les persones defensores de drets humans i drets medi ambientals.

La guia s'estructura en dos apartats més annexos. La primera, de caràcter general, aborda els elements conceptuals, entre ells: els objectius generals i específics de la guia, els conceptes i temes clau que es treballaran així com la seva interrelació, els principis metodològics (les activitats proposades; i la justificació i rellevància de l'ensenyament de la qüestió en l'àmbit d'educació primària) Alhora, aquesta primera part preveu una contextualització de la problemàtica de les persones defensores de drets humans i ambientals que és important que el personal docent tingui en compte a l'hora de dissenyar les sessions i d'implementar les activitats suggerides.

El segon apartat proporciona un menú d'activitats a desplegar a l'aula i recursos que permetrà a l'alumnat (infants d'entre 6 i 12 anys) i al professorat el desenvolupament de la comprensió i presa de consciència sobre un tema de gran actualitat i complexitat. La descripció de cadascuna de les activitats es divideix en tres moments:

MOMENT PREVI O DE PREPARACIÓ

- **Contingut clau:** conceptes i temes a desenvolupar amb l'activitat i els seus objectius.
- **Material i espai:** s'enllista el material necessari i s'especifica l'espai adequat per a desenvolupar l'activitat.
- **Objectius reals del món:** explicació dels objectius d'aprenentatge i els resultats esperats que es pretenen aconseguir amb l'activitat.
- **Temps/durada, edat i nombre de participants:** es proposa un temps aproximat, l'edat i el nombre de participants aconsellable per a desenvolupar l'activitat.
- **Descripció general de la sessió:** breu resum de l'activitat i la sessió.

MOMENT DE DESENVOLUPAMENT DE L'ACTIVITAT

- **Desenvolupament de l'activitat:** breu explicació del procés d'implementació de l'activitat.

MOMENT DE TANCAMENT/RESUM DE L'ACTIVITAT

- **Reflexionem:** es proposen una sèrie de preguntes que tenen per objectiu reflexionar o discutir els continguts de l'activitat. Aquestes preguntes es poden plantejar al finalitzar l'activitat o bé durant el desenvolupament de la mateixa.

Aquestes activitats van acompanyades, alhora, d'una sèrie de històries on s'explica la situació de vulneracions de drets mediambientals que fan front diverses comunitats a Mèxic, Hondures i Colòmbia. Aquests relats donen a conèixer, d'una forma apta per a l'alumnat, les problemàtiques i dificultats que les comunitats i els líders i lidereses socials fan front cada dia entre els quals els desplaçaments forçats.

Finalment, un annex que preveu un glossari amb definicions bàsiques i altres materials i recursos addicionals per aprofundir en la temàtica i per reforçar l'experiència docent.

PART 1. MARC TEÒRIC PER AL PERSONAL DOCENT

1. Objectius de la guia

Els objectius generals són:

- Difondre la situació a la que fan front les persones defensores de drets humans ambientals i les comunitats posant èmfasis en el desplaçaments forçat entre l'alumnat d'educació primària.
- Donar a conèixer i fomentar la reflexió sobre la importància de les tasques de protecció i defensa de la natura que es desenvolupen arreu, en particular, a Llatinoamèrica.
- Transmetre un missatge esperançador que fomenti la consciència social i ambiental, inspiri i contribueixi a desenvolupar valors com l'ètica de cura, l'empatia, la cooperació, la solidaritat, la justícia, la llibertat, la igualtat i el respecte a la diversitat.

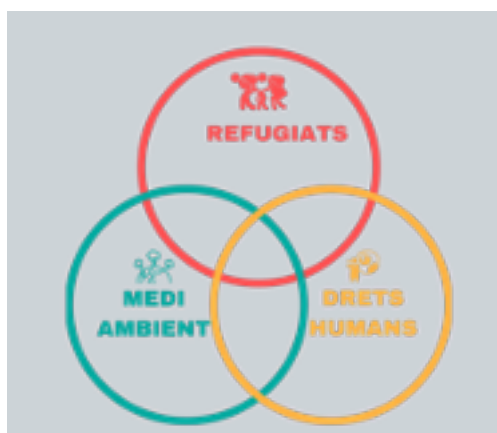
Els objectius específics són:

- Generar i compartir coneixement sobre les implicacions que suposen els límits del creixement del planeta i els nostres límits físics com a persones.
- Donar a conèixer i comprendre les dificultats que afronten les persones defensores de drets humans ambientals.
- Proporcionar recursos i materials que ajudin al professorat a introduir la temàtica a l'aula.
- Conèixer i establir la relació i les conseqüències de l'estil de consum i vida del nord al sud.
- Cercar i proposar accions que contribueixin a protegir les persones defensores de la natura i també a protegir el medi ambient local.
- Augmentar l'empatia cap aquelles persones que pateixen situacions de vulneració de drets i es veuen forçades a desplaçar-se de la seva llar.

2. Temàtica i enquadrament metodològic

Pel que fa als conceptes i temes principals d'aquesta guia, es poden identificar tres grans tòpics: medi ambient (societat i natura), desplaçaments (refugiats) i drets humans (il·lustració 1). Cadascun d'aquests temes va acompanyat d'una sèrie de conceptes que es detallen a la taula 1. Tanmateix, hi ha temes que poden definir-se com a transversals a aquests tres grans tòpics. Aquests es troben detallats a la taula 2.

Il·lustració 1. Serveis ecosistèmics (Elaboració CEDAT ►)

DRETS HUMANS	REFUGIATS	MEDI AMBIENT
Natura-Societat	Migració	Extractivisme
Drets	Asil	Contaminació
Ciutadania	Diversitat	Canvi climàtic
Democràcia	Desplaçaments	Relacions Natura-Societat
Discriminació	Desplaçaments forçats	Interdependència
Estereotips	Desplaçaments interns	Ecodependència
Salut i benestar		Degradació ambiental
Participació		Crisi ambiental
Pau		Petjada ecològica
Equitat		Deute ecològica
Justícia		Drets ambientals
Estigmatització		
Violència		
Pau		
Alimentació adequada		
Asil		
Diversitat		

Taula 1. Conceptes principals (elaboració CEDAT).

TEMES TRANSVERSALS
Gènere
Sistema patriarcal i capitalisme
Comunitat
Territori
Pobles indígenes/pobles originàries
Nord-Sud global
Empreses multinacionals
Sexisme
Racisme
Justícia ambiental
Colonialisme

Taula 2. Temes transversals (elaboració CEDAT).

Pel que fa als enfocaments metodològics d'ensenyament i aprenentatge, seguim aquells proposats i treballats a la 'Maleta Pedagògica per la inclusió de les persones refugiades a la nostra societat' de la CCAR (s/r), als quals afegim altres experiències en l'educació ambiental.

- a. **Educació en drets humans:** procés educatiu basat en la participació activa que té per objectiu establir una cultura de drets humans. A través d'aquest es busca adquirir coneixements sobre els drets humans i temes relacionats, tot desenvolupant les habilitats necessàries per a la defensa dels drets humans i les actituds de respecte cap a la igualtat i la dignitat. Inclou l'aprenentatge sobre els drets humans (coneixements), l'aprenentatge per als drets humans (habilitats) i l'aprenentatge segons els drets humans (actituds) (CCAR, s/r).
- b. **Aprenentatge basat en l'experiència:** Cicle d'experiència: – reflexió – conceptualització – aplicació – . Cada fase d'aquest cercle valora l'experiència viscuda per les persones participants (tant en l'activitat com en la vida quotidiana), alhora que les desafia a expressar-se, observar, reflexionar, posar en dubte i extreure conclusions en relació amb conceptes, però especialment amb el "món real" i la vivència quotidiana dels drets humans. Les activitats proposades només adquireixen rellevància per l'aprenentatge en el moment de dur a la pràctica l'apartat de REFLEXIONEM. Per això, pot ser contraproductiu dur a terme l'activitat sense el temps adequat per a la reflexió. En aquesta fase és recomanable fomentar el debat a partir de preguntes generadores (obertes, que en generin de noves i que qüestionin posicionaments). A cada activitat es proposen preguntes que és recomanable adaptar a cada grup i segons la pràctica de l'activitat (CCAR, s/r).

Il·lustració 2. Cicle d'aprenentatge experimental

- c. **Educació per a la justícia global:** "Pensa globalment, actua localment". Procés de coneixement i d'anàlisi crítica de la realitat que vincula l'acció local i la seva dimensió global. La seva finalitat és promoure una consciència crítica respecte a les causes que generen desigualtat i conflictes i contribuir al canvi d'actituds i pràctiques que han de fer possible una ciutadania responsable, respectuosa i compromesa amb la transformació social. És recomanable tancar les activitats explorant amb el grup la possibilitat d'aplicació d'allò après a la nostra realitat i segons les nostres capacitats, amb la pregunta: Què podem fer nosaltres? (CCAR, s/r).

1 Veure l'apartat 4.6 Què podem fer nosaltres? d'aquesta maleta.

- d. **Enfocament socioafectiu:** la metodologia participativa d'aquestes activitats pretén desenvolupar la capacitat d'empatia per tal de generar confiança i comunicació. Es tracta que les persones participants puguin connectar i identificar les seves emocions envers allò viscut, sentir empatia amb les de la resta de participants, expressar els seus sentiments amb confiança i compartir la seva experiència. Les emocions s'han de tenir en compte per aconseguir aprenentatges realment significatius que donin lloc a canvis d'actituds. La participació activa en el procés d'aprenentatge suposa una implicació emocional. Per això, amb els infants, és important no tancar les activitats de manera que quedin superats o desconcertats per la informació i situació tractada. Per tant, caldrà fer èmfasi en les possibilitats que poden tenir ells i elles de passar a l'acció en el seu entorn, en la mesura de les seves capacitats, per a contribuir a un canvi (CCAR, s/r).
- e. **Enfocament de l'educació ambiental (sistèmic, interdisciplinari i comunitari):** l'educació ambiental és un procés de transferència de coneixements i valors relacionats amb la natura i el medi ambient i la seva relació amb l'ésser humà, amb l'objectiu de desenvolupar actituds i accions positives cap al medi ambient. Té com a finalitat crear consciència i sensibilitzar a les persones respecte als problemes existents entorn de l'ús i aprofitament dels recursos per a desenvolupar capacitats crítiques i d'avaluació, i proposar solucions que resolguin aquests problemes i augmentin la qualitat de vida de les persones.

L'educació ambiental fa servir un enfocament interdisciplinari, sistèmic i **comunitari** (Novo, 2017). L'enfocament comunitari respon a la necessitat de treballar en la transformació des de la contextualització del contingut del medi ambient on es viu. S'ha de treballar amb una anàlisi d'allò local cap a quelcom més global. A partir de la solució de problemes propers a la vida o comunitat i a poc a poc aproximar-se a altres realitats, sigui a nivell regional o global.

Els problemes mediambientals, i el medi ambient en si mateix, inclouen una varietat de realitats. És a dir, són un sistema conformat per diversos factors físics, socials, culturals, etc. interrelacionats que condicionen la vida dels éssers humans i que són, alhora, modificats i condicionats per aquests. En aquest sentit, el procés d'aprenentatge ha d'estar caracteritzat per una **visió sistèmica** que cerqui relacionar i integrar el tot amb les parts i concebre la realitat de manera holística.

Per tal de poder conciliar tots aquests coneixements i tenir una visió més global dels problemes ambientals és necessari un enfocament **interdisciplinari**. En aquesta línia, es busca que el procés d'aprenentatge de l'alumnat permeti comprendre temes complexos i analitzar els problemes des de la cooperació i coordinació de diverses àrees de coneixement com ara el medi ambient, els drets humans, geografia, idiomes, etc.

- f. **Enfocament des de l'ecofeminisme (ecodependència, interdependència i gènere):** des de la mirada de l'ecofeminisme, que sorgeix de la trobada entre el feminisme i ecologia, es reconeix que:

Som ecodependents, és a dir, que la vida de l'ésser humà es desenvolupa dins del medi natural del qual ell n'és part. Aquest medi natural té límits físics, s'organitza i es gestiona per tal de mantenir-se funcionament de manera equilibrada i sostenible. Com a éssers humans som dependents de la natura que ens proporciona tot el que necessitem per viure, existir i reproduir-nos. Per tant, som ecodependents i vivim dins dels límits físics del planeta que habitem.

Som interdependents. Tenim una altra dependència material, el nostre cos. Els cossos neixen, emmalalteixen i envelleixen i contrauen necessitats diverses entre si. És a dir, ens necessitem unes a les altres per viure: necessitem viure com a col·lectivitat més que com a individus.

L'ecofeminisme analitza críticament les creences sobre el model de consum i producció ecocida, patriarcal, capitalista i colonial. Denuncia els riscos als quals es troben sotmeses les persones i proposa un model alternatiu basat en **posar la vida al centre i en el decreixement** (Herrero et al., 2019). A més, de la pràctica i el pensament de l'ecofeminisme s'han demostrat connexions entre el sexisme, racisme, gènere, divisió Nord-Sud global i la degradació ambiental, aspectes essencials per entendre de manera holística el contingut d'aquesta guia.

Per **posar en pràctica l'ecofeminisme**, hem de posar la vida al centre de les nostres decisions. Per tant, cada dia hem de reflexionar i preguntar-nos, per exemple: Per tant, cada dia hem de reflexionar i preguntar-nos, per exemple: És millor comprar fruites i verdures de proximitat i de temporada o aquelles que es transporten en avió o estan embolicades en plàstic i sovint associades a conflictes socioambientals i a la degradació ambiental, com en el cas de l'alvocat provinent de Mèxic o Xile? És millor comprar roba a botigues locals que respectin els drets laborals i humans o, per contra, a empreses multinacionals que contracten mà d'obra barata, no respecten els drets humans i contaminen l'aigua i l'aire? Garantim la inclusió de les persones que provenen d'altres llocs? Teixim llaços amb persones racialitzades, amb persones diverses, amb persones que caminen, parlen i actuen diferent? En resum, posar la vida al centre és prioritzar el respecte i la garantia de les condicions bàsiques de vida que permeten el benestar individual i col·lectiu.

A més, com a personal docent hem de fer èmfasi en la importància que té el treball de cura per a la nostra subsistència, visibilitzar les vulneracions dels drets humans i desmuntar els mites que contribueixen a perpetuar les desigualtats i injustícies del sistema actual, com ara: que l'home és propietari de la natura, que el creixement econòmic i la producció exponencial il·limitada és sostenible en un planeta finit, que aquest model de producció impulsat, sobretot, pel Nord global no té impactes al Sud global i menys en les persones, que produir més és sempre millor i que la tecnologia ens salvarà de la crisi i, que treball només és allò que es fa a canvi d'un sou.

Cal plantejar-nos: com hem d'habitar el planeta? Què manté vives a les persones i a les espècies? Quines necessitats hem de satisfer? Com es distribueixen els béns i el temps i les tasques a casa, a la feina o a l'escola?

A més, posar la vida al centre també és tenir perspectiva de gènere. Hem de reconèixer que de manera històrica, s'han assignat rols a les dones relacionats amb tasques de cura (criança, cura de gent malalta, envellida, preparació d'aliments, etc.) de gestió del territori, dels recursos naturals i de la llar. Tasques que són essencials per sostenir la vida i que, no obstant això, han estat invisibilitzades i desvinculades de qualsevol valor econòmic pel nostre sistema capitalista patriarcal.

En aquest sentit, necessitem ser conscients dels rols i relacions de gènere i poder i el seu impacte en la construcció del món que volem. També, és important, reflexionar sobre la visibilització de les dones activistes i defensores de drets humans i del medi ambient. Tenir en compte que els impactes de la degradació ambiental i del canvi climàtic són majors en dones. Aquestes reflexions s'han de dur a terme al llarg de les activitats i de l'exposició dels continguts.

3. Per què és important abordar aquest tema en l'educació primària?

Com ja s'ha reconegut en abordar altres temes com, per exemple, el dels refugiats, cal que el sistema educatiu reconegui i s'adapti a les característiques de la societat actual i als reptes i canvis que aquesta afronta. S'han de tenir en consideració continguts que fomentin noves actituds i valors que motivin als estudiants, d'una banda, a desenvolupar un pensament crític i ser més responsables, solidaris i actius en la defensa dels drets humans i el medi ambient; i d'altra, a incorporar actituds proactives en les seves vides per solucionar els problemes globals de crisi ecològica, de cures, de canvi climàtic i de vulneració de drets. En aquest sentit, resulta primordial reforçar el sentit social de l'educació i augmentar el seu poder transformador en la recerca de la justícia. Cal un canvi de paradigma educatiu per aconseguir aprenentatges significatius que permetin augmentar la consciència crítica entre infants i joves i, així, desencadenar respostes efectives. (CCAR, s/r).

Particularment, el tema de la defensa del medi ambient que aquesta guia aborda és un tema d'extrema rellevància i actualitat. En primer lloc, ho és pel fet que cada vegada resulta més evident que la humanitat es troba en un moment determinant pel seu futur a partir d'una crisi ecològica sense precedents i amb una finestra per la seva solució cada cop més estreta. Aquesta crisi constituïda per un conjunt de problemàtiques que són a la vegada globals i locals, com el canvi climàtic i la pèrdua de biodiversitat, i que afectarà en major mesura, encara que no de manera exclusiva, als infants i joves, que encara no tenen la possibilitat de participar de manera directa i activa en la presa de decisions al respecte.

Aquesta situació ha donat lloc a moviments que demanen justícia per les generacions futures i que en moltes ocasions presenten una implicació directa d'infants i joves per exigir una resposta d'acord amb les proporcions de la crisi per part dels seus majors responsables, els governs i les empreses. L'aparició d'aquests moviments atorga el marc ideal per l'abordatge i reflexió sobre la qüestió en l'educació inicial, sempre tenint en compte que quan es parla de 'justícia ambiental' (o 'climàtica') s'està parlant alhora de justícia social. (USTEC·STEs, s/r).

En segon lloc, exercir la defensa del medi ambient i d'un futur més just i inclusiu mai abans com en els últims anys havia estat perillós i necessitat de tant suport local, però també global. Com s'exposarà més endavant, els casos de violacions de drets humans a aquelles persones que procuren la tutela dels seus territoris i el benestar futur de les seves comunitats van a l'alça, en un moviment antidemocràtic que busca silenciar aquelles veus contràries a les activitats i pràctiques que, en definitiva, es troben al centre de la crisi ecològica. En aquest sentit, resulta especialment rellevant fomentar el coneixement i la reflexió sobre la problemàtica, com també l'empatia i els valors democràtics necessaris per al desenvolupament d'una ciutadania ben entesa que atorgui les eines necessàries i adequades per afrontar de manera pacífica i inclusiva els reptes que aquest segle plantejarà als infants i joves.

4. Les persones defensores ambientales, els desplaçaments forçosos i la vulneració de drets

4.1. Qui són les persones defensores del medi ambient i quins drets defensen?

D'acord amb Global Witness (2020), les persones defensores de drets humans ambientals són aquelles que, individualment o col·lectivament, adopten una posició ferma davant l'exploatació injusta i discriminatòria, corrupta o perjudicial de la natura i de la vida de les persones. Això, inclou una varietat de persones. En primer lloc, les que viuen en comunitats on la vida, el territori, la natura i els mitjans de subsistència estan sent amenaçats per processos ex-

tractius i d'explotació com ara una mina, hidroelèctrica, autopista o l'agricultura intensiva. En segon lloc, les que defensen els ecosistemes, la biodiversitat i la vida. I per últim, en tercer lloc, les que donen suport a aquestes tasques a través de la seva feina, com a advocades de drets humans i medi ambient, periodistes, guardes forestals, polítiques, organitzacions de la societat civil, educadores ambientals, etc.

Qualsevol persona, sense importar el gènere, l'edat ni la nacionalitat, pot ser defensora de drets humans o del medi ambient i no hi ha cap requisit especial per a desenvolupar tal tasca, més enllà que les accions que dugui a terme siguin pacífiques (Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Drets Humans, 2021). Defensar els drets humans és un dret individual i col·lectiu, així com un deure, tal com ho reconeix la Declaració sobre els Defensors dels Drets Humans (AGNU, 1999).

Les persones defensores protegeixen directament la natura i els drets humans relacionats amb ella. Podem entendre els drets ambientals com a una extensió dels drets humans atesa la clara dependència que aquests tenen amb la natura i els efectes de la degradació ambiental en el gaudiment dels drets humans. En aquest sentit, podem esmentar dos tipus de drets ambientals. D'una banda, els drets substantius i específics com el dret a l'aigua i al sanejament adequat, a la salut, a l'habitatge, a l'aire net, a l'alimentació sana i adequada, a un clima sense riscos i a entorns no tòxics en els quals viure, treballar, estudiar i jugar i una biodiversitat i ecosistemes sans que es comprenen dins del dret a un medi ambient sa. D'altra, els drets procedimentals com el dret a participar en la presa de decisions sobre qüestions mediambientals, accedir a informació sobre l'ambient, a l'educació ambiental i a la justícia quan s'han violentat els drets humans ambientals, entre altres. Quan les persones estan informades sobre les decisions que els afecten, i tenen la possibilitat de participar en elles, poden ajudar a garantir que aquestes decisions respectin la seva necessitat de tenir un medi ambient sostenible.

En resum, un entorn net, segur, saludable i sostenible és indispensable per a viure dignament i determina que puguem gaudir d'altres drets humans, a la vegada, que la protecció dels drets humans ajuda a protegir el medi ambient.

Drets humans, el medi ambient i el canvi climàtic

Viure en un medi ambient sense riscos, net, saludable i sostenible és un dret humà (ONU, 2021). Aquest dret humà al medi ambient se troba reconegut en la legislació de més del 80% dels Estats Membres de l'Organització de les Nacions Unides. El medi ambient i la natura és primordial per a gaudir dels següents drets humans:

Dret a l'alimentació adequada. S'exerceix quan totes les persones, sigui sol o en comú amb uns altres, té accés físic i econòmic, en tot moment, a l'alimentació adequada o a mitjans per a obtenir-la. El medi ambient és fonamental per a conrear els aliments; en aquest sentit, es requereix sistemes de producció alimentària sostenible i pràctiques agrícoles resilents.

Dret a l'habitatge digne. Tenim el dret a viure en un espai adequat i disposar de seguretat adequada, il·luminació i ventilació adequada, infraestructura bàsica adequada i els serveis bàsics com a aigua, llum, a un cost raonable. Pel que fa al medi ambient, la disponibilitat de serveis bàsics, materials i infraestructura preveu l'accés permanent als recursos naturals i a l'aigua. L'habitabilitat cerca protegir de la pluja, la calor i altres amenaces climàtiques.

Dret a l'aigua. Sense aigua no hi ha vida. L'accés a l'aigua i el tractament de les aigües residuals són essencials per cobrir necessitats bàsiques i tenir una vida digna. Necessitem aigua per a preparar aliments,

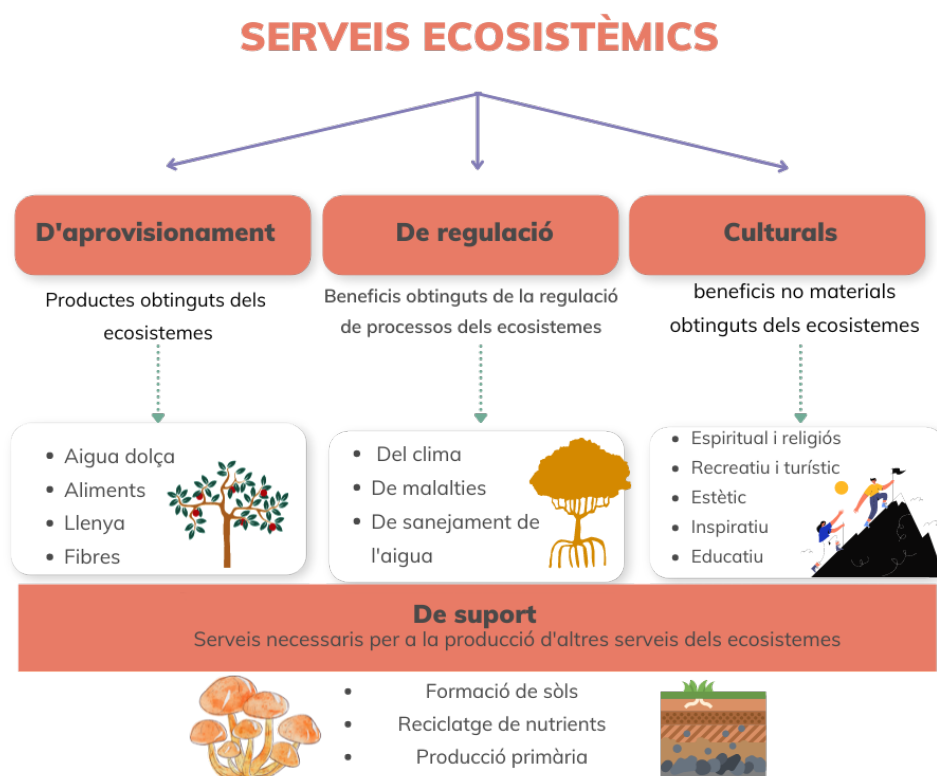
per a beure, per motius d'higiene personal, per a netejar la llar, per a prevenir malalties, etc. L'alt consum d'aigua per part de la indústria, la mineria i l'agricultura, així com la contaminació i sobreexplotació dels cossos d'aigua (llacs, rius, oceans, aqüífers i aigües subterrànies), dificulta l'accés a l'aigua potable tant de forma qualitativa com quantitativa.

Dret a la salut. El dret a la salut es vincula amb el medi ambient sa, atès que la salut de les persones depèn en gran manera del seu entorn. Un entorn contaminat i brut danya la salut de les persones de diverses formes, entre les quals destaquen les malalties transmeses per l'aigua, malalties causades per productes químics perillosos, i per la pol·lució i contaminació de l'aire, l'aigua i el sòl. (article 25 de la Declaració Universal dels drets humans).

A més, el canvi climàtic com a fenomen multiplicador de riscos que augmenta la freqüència i intensitat dels esdeveniments meteorològics extrems (pluges, sequeres, onades de calor, etc.) agreuja i aguditza cada vegada més la situació i amenaça el gaudiment d'aquests drets humans relacionats amb l'aigua, la vida, l'alimentació, l'energia, la salut, l'habitatge i l'autodeterminació.

4.2. Quina és la importància de la tasca que desenvolupen?

En un context de crisi ecològica sense precedents, que afecta de manera desproporcionada a les persones en situació de vulnerabilitat i menys responsables d'aquesta crisi (comunitats locals empobrides, pobles indígenes, dones i nenes), les persones defensores del medi ambient tenen un paper vital en la protecció dels ecosistemes i dels drets ambientals i en la resistència al desenvolupament de macroprojectes extractius i altament contaminants, tasques essencials en la lluita contra l'emergència climàtica i per a sostenir la vida en el planeta.

Il·lustració 3. Serveis ecosistèmics (Elaboració CEDAT)

Amb la seva feina, les persones defensores de drets humans i ambientals contribueixen a millorar les condicions ambientals, socials, polítiques i econòmiques, a reduir les tensions socials i polítiques, a consolidar la pau a escala nacional i a promoure la presa de consciència pel que fa als drets humans. Tanmateix, contribueixen de manera especial a la promoció, respecte i protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals, així com al suport a les víctimes, la representació i la defensa de les persones els drets es veuen amenaçats o vulnerats. D'aquesta manera, exerceixen el necessari control ciutadà sobre els funcionaris públics i les institucions democràtiques (CIDH, 2015).

4.3. A quins perills i vulneracions de drets es troben exposats?

Atès a les tensions que es generen entre la seva activitat i els interessos econòmics de les empreses i governs relatius, principalment, a l'explotació de recursos naturals, aquests pateixen coercions de tota mena (CEDAT, 2019). D'acord amb l'informe "L'última línia de defensa" de Global Witness (2021) 227 persones defensores de la terra i el medi ambient van ser assassinades el 2020 al món, ressaltant Llatinoamèrica com un dels llocs més insegurs per a ser activista ambiental. Colòmbia ocupa el primer lloc amb 65 assassinats, però altres països de la regió ocupen els primers 10 llocs: Mèxic amb 30 (segon lloc), Brasil amb 20; Hondures amb 17, Guatemala amb 13 i Nicaragua amb 12. En resum, 3 de cada 4 atacs registrats succeeixen a Amèrica. De mitjana, quatre persones defensores han estat assassinades cada setmana des de desembre de 2015 i és probable que la xifra real sigui molt major (Global Witness, 2020).

L'assassinat és l'últim pas en la cadena d'atacs violents que pateixen les persones defensores. Amb la finalitat de silenciar-les, desplaçar-les i despullar-les dels seus territoris, sent el gènere i l'ètnia els factors de més risc, les persones defensores s'exposen, entre altres, a pràctiques i atacs com:

- **Campanyes d'estigmatització, difamació i desprestigi:** a través de la premsa i els mitjans de comunicació es promou l'estigmatització social de les persones defensores i les seves respectives organitzacions ambientals en etiquetar-les com 'antidesenvolupament', 'delinqüents' o 'terroristes', etc. En el cas de les dones busquen exacerbar estereotips femenins creats pel patriarcat per a desqualificar-les. Per exemple, advocades mentideres, lideresses que ploren, que es victimitzen, que les dones són manipuladores, etc.
- **Detencions i criminalització:** una estratègia de criminalització és la repressió a través de l'abús i la manipulació del sistema judicial, que habilita la força i repressió policial i/o militar directa, la persecució selectiva de defensores i la creació de marcs normatius que sancionen la protesta i mobilització pública com a delicte associat als desordres públics, que permet aturar i condemnar les activistes i fins i tot torturar-les o assassinar-les, comparant-les amb delinqüents i/o terroristes.
- **Altres violacions:** a través de l'assetjament, l'agressió física i verbal, el desnonament forçós, la tortura, l'amenaça de mort, la vigilància, la fustigació contra la família, etc.
- **Violència sexual:** inclou els tocaments, assetjaments, abusos i agressions verbals amb contingut sexual, seguiments, violacions, amenaces de violació i desaparicions forçades de les dones.

Totes aquestes pràctiques atempten contra els drets humans reconeguts en diversos instruments jurídics internacionals i en la Declaració Universal dels Drets Humans (DUDH, 1948). Alguns d'aquests drets vulnerats són: el dret a la vida i a la llibertat (article 3 i 4); el dret a no ser sotmès a tortures ni a penes o tractes cruels, inhumans o degradants (article 5); el dret a no ser detingut, pres o desterrat arbitràriament (article 9); el dret a no ser objecte d'intromissions arbitràries en la seva vida privada, la seva família, al seu domicili o en la seva correspon-

dència, ni d'atacs al seu honor i reputació (article 12); el dret a no ser privat arbitràriament de la seva propietat (article 17), etc. En cas de persecució, tota persona té dret a cercar asil en altres països i a beneficiar-se'n (article 14).

A més, les mesures d'aïllament a causa de la pandèmia de la COVID-19 han debilitat les xarxes de protecció de les persones defensores exposant-les encara més a aquests atacs.

Cal ressaltar també que hi ha una problemàtica d'impunitat en les investigacions relacionades amb les violacions dels drets de les persones defensors. Específicament, d'acord amb la Cort Interamericana de Drets Humans CIDH, hi ha un alt nivell d'impunitat a la regió de les Amèriques (CIDH, 2011).

Les comunitats indígenes/originàries i la defensa del medi ambient

Els pobles indígenes i les comunitats locals tenen un paper destacat en la governança, la conservació, la protecció i l'ús sostenible de la biodiversitat i la natura del món. Hi ha evidència que aquells territoris gestionats i salvaguardats per comunitats originàries es conserven molt millor. A més, aquestes es troben a la primera línia de resistència i defensa de la natura davant dels plans de "desenvolupament" i implementació de megaprojectes extractius i són els principals denunciants de la pèrdua de biodiversitat i la degradació del clima, alguns dels quals compten amb el suport (indirecte) d'organitzacions de conservació.

A més es tracta de poblacions que depenen directament de la natura per subsistir. Per tant, són els primers afectats quan hi ha contaminació, desforestació, desertificació o destrucció dels ecosistemes per implementació de megaprojectes de caràcter extractius com la mineria, hidroelèctriques, construcció d'aeroports o carreteres o bé de ramaderia intensiva i monocultius.

Una quantitat significativa de persones defensores de la terra i del medi ambient assassinades i perseguides pertanyen a comunitats indígenes, que corren un risc desproporcionat de convertir-se en víctimes de represàlies. Encara que representen només el 5% de la població mundial, més d'un terç dels atacs fatals van estar dirigits a membres de comunitats indígenes. Entre altres coses, això guarda relació amb la inseguretat legal en el seu dret a la tinença de la terra, les pràctiques comercials irresponsables i les polítiques governamentals que prioritzen les economies extractives per sobre els drets humans (Global Witness, 2020).

Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat/Hondures 2022

La dona i la defensa dels drets ambientals

La defensa del territori i del medi ambient sense dones no seria possible. Històricament, han estat les qui majoritàriament han cuidat i cuiden el medi ambient, no tant per tenir qualitats innates sinó perquè vivim en una societat que els hi imposa aquest paper de cuidadores. Les dones han exercit el paper de subministradores d'aliments i aigua i de recollectores, amb la qual cosa, han desenvolupat una connexió especial amb la naturalesa i el seu entorn i, en conseqüència, han acumulat un coneixement valuós sobre la gestió comunitària del territori, agricultura sostenible, etc., arribant a exercir com a guardianes i protectores de la natura en moltes cultures. Per això, aquest tema té especial rellevància des d'una perspectiva de gènere, ja que, d'una banda, un nombre important de persones defensores de medi ambient són dones, el rol de les quals sol ser invisibilitzat i, per l'altre, les desigualtats de gènere històriques i estructurals impacten directament en les formes de violència específiques que experimenten les defensores, és a dir, es troben exposades a agressions diferenciades pel seu sexe, sent víctimes d'atacs que van des d'abús verbal i assetjament basat en el gènere fins a actes d'intimidació, campanyes de desprestigi i en contra dels seus fills/filles, exclusió, violacions i agressions sexuals.

A conseqüència de la invisibilització, les dones s'enfronten a un doble desafiament: en primer lloc, la lluita pública per defensar i protegir el territori, l'aigua i el nostre planeta i, en segon lloc, la lluita per defensar el seu dret a participar en la presa de decisions dins de la comunitat, ja que les dones solen rebre menys suports davant les defensores homes (CEMDA, 2021). Els casos de Berta Càceres (Honduras), assassinada el 2016, i Lolita Chávez (Guatemala), refugiada al País Basc, són casos paradigmàtics.

Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat/Hondures 2022

ELS DESPLAÇAMENTS FORÇATS

Els constants atacs a les persones defensores tenen impactes a escala comunitària i personal, entre els quals poden esmentar-se el deteriorament del teixit social i familiar i tota mena d'afectacions en l'àmbit emocional, físic i econòmic. A més, l'expropiació de la terra de les comunitats indígenes locals per part d'agents privats, empresarials o estatals i la desaparició dels mitjans de subsistència i vida, fan que es vegin forçades a abandonar els seus territoris per protegir la seva vida i la dels seus éssers estimats. Algunes s'han desplaçat en diverses ocasions, uns altres romanen en l'exili i hi ha els qui han decidit tornar malgrat el perill que suposa el seu retorn (Mongabay latam, 2020).

En aquest context, el desplaçament (forçat) és una conseqüent estratègia per escapar de la mort i altres perills davant la tensió que es produeix entre la implementació de macro-projectes extractivistes i la vida i mitjans de subsistència de la comunitat originària (vegeu, Borràs Pentinat, Felipe Pérez i Merino Sancho, 2021).

La problemàtica dels desplaçaments forçats de les persones defensores és una qüestió encara poc visible en la que fa falta molta informació i dades concretes. Aquest fet dificulta establir de manera clara les causes, relacions i conclusions sobre el com i el perquè ocorre aquest fenomen.

Aquí és on cobra especial rellevància la tasca d'entitats com, per exemple, el CCAR i el Programa Català de protecció de Defensors i Defensores dels Drets Humans que té com a objectiu oferir protecció i atenció integral a defensors i defensores dels drets humans que vegin amenaçada la seva vida o integritat arran de la seva activitat de defensa dels drets humans realitzada al seu país d'origen, a través d'una acollida temporal (CCAR, 2021). A més, durant aquestes estades es fan tasques de sensibilització i incidència per donar a conèixer la situació de les defensores en el país d'origen i les causes per les quals són perseguides.

4.4. Qui són els responsables de les vulneracions dels seus drets i perquè els vulneren?

Els principals responsables d'aquesta violència solen ser les empreses, principalment de caràcter multinacional, i els actors estatals com policies, militars, funcionaris públics o autoritats governamentals, tant per acció com per omissió. Altres responsables són el crim organitzat o actors armats il·legals de diversa índole.

D'acord amb Global Witness (2021), de les indústries implicades, la mineria és la que té major grau de responsabilitat, encara que també s'han registrat assassinats i altres pràctiques intimidatòries relacionats amb l'agricultura a gran escala, l'explotació forestal i l'aigua i represes. Així mateix, figures governamentals i mitjans de comunicació poden ser responsables de promoure l'estigmatització social de les persones defensores i les seves respectives organitzacions ambientals al promoure campanyes d'estigmatització, difamació i desprestigi.

Colonialisme, extractivisme i deute ecològic

Vivim en un entorn social profundament desigual. El món està polaritzat entre un nord ric i consumista i un sud empobrit amb cada vegada més dificultats d'accés als recursos i a un entorn net. Aquesta desigualtat té l'origen en l'etapa colonial que també va devastar els ecosistemes dels territoris colonitzats mitjançant la tala, l'extracció de minerals i l'agricultura de plantació orientada a l'exportació per a mantenir l'estil de vida als països del Nord i generar energia. El colonialisme va convertir als països colonitzats en subministradors de matèries primeres per a la industrialització i el desenvolupament econòmic del Nord.

Aquest model de desenvolupament i de producció, impulsat principalment pel Nord global, impera encara avui dia. Es tracta d'un model que continua saquejant els territoris i la natura del Sud a través de pràctiques com el comerç injust o el transport de residus produïts en els països industrialitzats cap d'altres més empobrits. Aquest sistema, a més, no té en compte els temps de la natura i els seus cicles de recuperació, generant impactes econòmics, socials i ambientals negatius a curt i llarg termini.

Acadèmics, activistes i governs del Sud global argumenten que el Nord global ha contret un deute ecològic amb els països empobrits per l'ús desigual de recursos i la desigual contribució en el deteriorament i destrucció de la natura conseqüència de segles d'explotació econòmica.

En l'actualitat existeixen grans diferències pel que fa al consum per càpita de recursos naturals entre els diversos països i regions del planeta. Els habitants dels països del Nord consumeixen fins a 10 vegades més que els països empobrits. S'estima que si totes les persones visquéssim com un habitant espanyol mitjà, consumiríem l'equivalent a 2,5 planetes per any (Xarxa de la Petjada Global, 2021). Això vol dir, que consumim més que el que ens toca.

Empreses multinacionals a Llatinoamèrica i el seu rol en la vulneració dels drets humans

Una de les conseqüències del model actual de producció basat en el capitalisme és la privatització de béns i serveis i l'acumulació de riquesa que comporta, a la vegada, l'acumulació de poder. La privatització és el control i la gestió dels recursos en mans de poques persones del sector privat, és a dir, les empreses.

Amb la globalització, les empreses multinacionals s'han expandit per tot el planeta, en especial en aquells països amb mà d'obra barata i legislació mediambiental i de drets humans feble del Sud global. Al principi, s'estableixen a les poblacions amb promeses de generar futurs millors a través de crear llocs de treball, impulsar la competitivitat, transferir i compartir tecnologies sota un discurs de progrés i desenvolupament econòmic. Però la realitat no és així. Aquestes acaben operant amb una lògica mercantilista, extractivista i d'explotació de territoris que prioritza els beneficis econòmics per sobre de la vida de les persones i la mateixa naturalesa.

S'estima que les multinacionals controlen el 85% de la inversió estrangera directa mundial, i més del 60% del comerç. De les 100 economies més fortes del món, 51 són multinacionals (Greenpeace, 2009).

A banda, les empreses han contribuït en gran mesura al deute ecològic i a la deute climàtic. D'acord amb la base de dades *The Carbon Majors* (2017) 100 empreses són responsables del 71% de les emissions globals de gasos d'efecte d'hivernacle industrials des de 1988. Es a dir, són, en gran mesura, responsables de la crisi climàtica i ecològica i responsables de vulneració de drets humans i ambientals.

Algunes de les empreses espanyoles més contaminants amb activitats en Llatinoamèrica són: Santander, Endesa, Agbar, Naturgy, Repsol, BBVA, Telefónica, Inditex, Acciona, Iberdrola (OMAL, s/r).

4.5. Quins són els deures i obligacions dels governs i de les empreses?

Estats i empreses tenen obligacions i deures de drets humans envers les comunitats i les persones defensores que han de complir de bona fe. A Amèrica Llatina i el Carib, els Estats han adoptat recentment un acord internacional que explicita aquestes obligacions. L'Acord Regional sobre l'Accés a la Informació, la Participació Pública i l'Accés a la Justícia en assumptes ambientals (Acord d'Escazú), a més d'establir compromisos per garantir la participació ciutadana en la gestió ambiental així com estàndards d'accés a la informació i presa de decisions en matèria també ambiental, de manera crucial, estableix compromisos jurídicament vinculants, a fi de protegir les persones defensores del medi ambient dins de la regió més afectada. Aquest acord a l'article 9 i la Comissió Interamericana de Drets Humans (CIDH, 2017, 2021) han reconegut que els Estats tenen les següents obligacions envers les defensores de drets humans, inclosos les ambientals:

- l'obligació de respectar i garantir els drets a la vida, integritat personal i els altres drets humans de totes les persones, incloent-hi les defensores ambientals;
- l'obligació de prevenir la realització d'actes violents;

- l'obligació de protegir davant de situacions de risc;
- l'obligació de garantir la deguda investigació de les agressions, jutjar i l'eventual sanció dels responsables.
- garantir un entorn segur i propici on les persones, grups i organitzacions que promouen i defensen els drets humans en assumptes ambientals puguin actuar sense amenaces, restriccions i inseguretat;

L'acord d'Escazú també reconeix el dret de les generacions actuals i futures a viure en un medi ambient saludable.

Així mateix, les empreses i les institucions financeres tenen el deure de respectar els drets humans de les comunitats i les defensores, independentment de la capacitat i han de revisar les carteres de projectes i inversions per detectar riscos relacionats amb les persones defensores i establir sistema d'alerta primerenca per detectar possibles conflictes.

4.6. Què podem fer nosaltres?

Tal i com reconeix el mateix concepte de persona defensora de drets humans i ambientals, qualsevol persona, sense importar el gènere, l'edat ni la nacionalitat, pot ser defensora. Les persones defensores de drets humans i ambientals actuen a tot arreu del món, tant a països del Sud com del Nord Global. De fet, defensar els drets humans és tant un dret com un deure dels individus i les comunitats. Garantir que es respectin els drets humans i protegir l'ambient requereix accions grans com també accions petites, quotidianes, que es poden desenvolupar en els nostres diferents àmbits de vida (llar, col·legi, treball, etc.). Algunes de les accions que es poden dur a terme per promoure la defensa dels drets humans i l'ambient són les següents:

- Aprendre, discutir i reflexionar sobre el rol dels països del Nord respecte dels del Sud i el seu impacte en la degradació ambiental i la vulneració de drets humans.
- Aprendre, discutir i reflexionar sobre les nostres pràctiques quotidianes, sobre les nostres formes de consum, sobre d'on prové allò que consumim i quines conseqüències té sobre els territoris i les comunitats que ens garanteixen aquests béns.
- Aprendre, discutir i reflexionar sobre els problemes ambientals que hi ha al nostre voltant (el nostre barri, ciutat o regió).
- Aprendre, discutir i reflexionar sobre què és possible fer respecte a aquelles persones defensores de drets humans i l'ambient que, a prop o lluny, es troben en perill. Per exemple, enviar cartes de suport, acceptar-les a la nostra comunitat quan s'han hagut de desplaçar, etc.
- Accions que promoguin l'empatia amb les persones desplaçades: esbrinar quines persones properes podrien en algun moment de la seva vida haver hagut de marxar d'on van néixer. Parlar amb elles i compartir amb el nostre entorn allò que haguem après.
- Aprendre, discutir i reflexionar sobre els nostres propis drets humans i les persones que protegeixen el medi ambient amb el seu treball i esforç.
- Participar i involucrar-te, en la mesura que sigui possible, en moviments socials, campanyes o processos participatius que visualitzin les aportacions positives de les persones defensores de drets humans i ambientals; promoguin la protecció de la vida de les persones, dels drets humans i del medi ambient; que generin conscienciació sobre la situació de les persones defensores de drets humans i ambientals que han patit desplaçament forçat. Per exemple, Friday For Futures, Un planeta un dret, standup4humanrights, etc.

- Visitar a associacions actives en l'àmbit de la defensa de drets humans i ambientals i d'ajuda a les persones desplaçades, migrades o refugiades al nostre municipi. Coneguem la seva feina i mirem si podem participar en les seves activitats, serveis i campanyes.

5. Inclusió en el curriculum de primaria²

CURRÍCULUM DE PRIMÀRIA ²			
ACTIVITAT	COMPETÈNCIES		
	Àmbit/àrea	Dimensió	Competència
Activitat 1. Relats de resistències i lluites de les persones defensores ambientals a Llatinoamèrica	Llengua catalana i literatura	Comunicació oral Comprensió lectora	1 i 3 4 i 5
	Coneixement del medi	Món actual Ciutadana	2,3,4 i 5 12 i 13
	Educació en valors	Personal Interpersonal	3 6, 7 i 8
	Artístic	Interpretació i producció imaginació i creativitat	5 8
	Llengua catalana i literatura	Comunicació oral Comprensió lectora	1 i 3 4 i 5
Activitat 2. Materials i persones pel món	Coneixement del medi	Món actual Salut i equilibri personal Ciutadana	2,3,5 7 11,12
	Educació en valors	Personal Interpersonal Social	1 4,6 7 i 8
	Llengua catalana i literatura	Comunicació oral Comprensió lectora	1 i 3 4 i 5
	Coneixement del medi	Món actual Salut i equilibri personal Ciutadana	2,3, 4 i 5 7 12 i 13
	Educació en valors	Personal Interpersonal Social	1,2,3 4, 6 7,8

2 Departament d'Ensenyament (2017), Currículum educació primària, <https://educacio.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/colleccions/curriculum/curriculum-ed-primaria.pdf>

CURRÍCULUM DE PRIMÀRIA

ACTIVITAT	COMPETÈNCIES		
	Àmbit/àrea	Dimensió	Competència
Activitat 4. Escuts Defensors de drets humans ambientals	Llengua catalana i literatura	Comunicació oral Comprensió lectora	
	Coneixement del medi	Món actual	2,4 i 4
		Salut i equilibri personal	7
		Ciutadana	12,13
	Educació en valors	Personal	1 i 3
		Interpersonal	4,5, 6
		Social	7 i 8
	Artístic	Interpretació i producció imaginació i creativitat	5 8

PART 2. MARC TEÒRIC PER AL PERSONAL DOCENT

Aquestes activitats estan dirigides principalment a l'alumnat de primària. Tot i això, n'hi ha algunes que es poden adaptar a altres nivells educatius com secundària, batxillerat o, fins i tot, persones adultes. Les activitats es poden dinamitzar i executar, a consideració de la persona docent i la seva disponibilitat temporal i espacial, de manera individual, conjunta o complementària a altres activitats i qüestions tractades a l'aula.

Aquestes activitats són el punt de partida per començar el debat i disparar la reflexió, fomentant la curiositat de l'alumnat. Tanmateix, es poden incorporar com a suport a les sessions la sèrie de relats de vivències de les persones defensores ambientals de Mèxic, Hondures i Colòmbia que a l'annex B d'aquesta guia s'acompanya.

Apunts per aplicar una perspectiva ecofeminista al desenvolupament de l'activitat.

- Per anivellar les asimetries de gènere. Procureu sol·licitar l'opinió i participació de les estudiants i destaqueu la importància de la seva participació i contribució.
- Quan un/una alumne/a domini la participació, convideu-lo a que sigui breu i a escoltar a la resta de l'alumnat.
- Eviteu fer servir estereotips, sobretot, de gènere que emfatitzin rols de gènere. Per exemple, les dones són molt bones cuineres, les dones són molt sensibles i es preocupen per la resta de les persones, les dones cuiden i protegeixen millor als fills/es, éssers volguts, les dones tenen un major interès per protegir la natura. O estereotips classistes, com: els/les pagesos/es són ignorants o ximples.
- En treballar els continguts, intenteu incorporar la perspectiva de gènere, expliqueu que hi ha sectors que estan més feminitzats/masculinitzats (exèrcit, infermeria, medicina, tasques de neteja, policies, dependents de botigues) i com es divideixen les tasques a l'escola, casa, etc.
- Quan sigui possible, desenvolueu les activitats a l'aire lliure o a prop de la naturalesa. Visiteu espais naturals com parcs, muntanyes i reflexioneu sobre la importància de la natura per viure.

ACTIVITAT. 1

Relats de resistències i lluites de les persones defensores ambientals a llatinoamèrica

MOMENT PREVI O DE PREPARACIÓ: MATERIAL I ESTRUCTURA

TEMPS: 45-50 min.

EDAT: 6-10 anys.

PERSONES: 5-30.

MATERIAL

- Relats de les persones defensores dels drets humans ambientals (annex B)
- Mapa
- Materials artístics variats: fulls llapis de colors, bolígrafs, paper per a collage, etc.

ESPAI

- Aula o espai a l'aire lliure

OBJECTIUS REALS DEL MÓN-RESULTATS ESPERATS DE LA SESSIÓ

- Conèixer els problemes ambientals als quals s'enfronten les persones defensores dels drets humans ambientals a Llatinoamèrica i relacionar-los amb els problemes ambientals del lloc on vivim.
- Comprendre el paper que juguen les poblacions locals en la defensa del territori i la natura.
- Reflexionar sobre els impactes socials i ambientals dels projectes extractius (Hidroelèctriques, ramaderia extensiva, agricultura intensiva, mineria, infraestructures com ara autopistes i trens) en les comunitats on es desenvolupen.
- Valorar i cuidar la diversitat humana i mediambiental i proposar accions per defensar el medi ambient i donar suport a les comunitats que defensen els territoris.

CONTINGUTS CLAUS

- Medi ambient
- Problemes ambientals
- Impactes ambientals: degradació i contaminació
- Empreses multinacionals
- Drets humans ambientals
- Defensores ambientals
- Territori
- Comunitats locals/ pobles indígenes/ pobles originaries.
- Extractivisme
- Nord-Sud global

DESCRIPCIÓ GENERAL DE LA SESSIÓ

Relats infantils on s'explica la situació ambiental davant projectes extractius i les resistències i lluites de les comunitats locals per defensar el territori i els ecosistemes d'Hondures, Colòmbia i Mèxic.

DESENVOLUPAMENT DE LA SESSIÓ

Pas 1 ► Seleccioneu un dels contes que trobareu a l'annex B d'aquesta maleta. Feu una breu introducció sobre el país del conte seleccionat (Hondures, Mèxic, Colòmbia). Pregunteu a l'alumnat si:

- Algú ha estat al país (Hondures, Mèxic, Colòmbia)?
- Coneixeu algú que hi sigui o hi hagi nascut en aquest país?
- Què coneixeu d'aquest país?, què heu sentit parlar-ne?

Pas 2 ► Amb ajuda d'un mapa identifiqueu on es troba aquest lloc i expliqueu a l'alumnat que avui parlaran de quelcom que passa molt lluny de casa nostra, però que es relaciona amb nosaltres.

Pas 3 ► Llegiu a la classe el relat del país escollit en veu alta.

RESUM DE LA SESSIÓ- REFLEXIONEM

- Qui eren els personatges principals del relat?
- Quin era el rol de cadascú i com es relacionen entre ells?
 - Comunitats locals/pobles indígenes/poblacions originàries
 - Biodiversitat/ecosistemes
 - Empreses
 - Govern

- Per què són importants els ecosistemes i els diferents elements de la natura que apareixen als relats? Per a què els necessitem?

Aquí podeu explicar la importància dels serveis ecosistèmics i dels elements de la natura: aigua, sol, plantes, minerals, aire, animals, etc.

- A Catalunya, on es troben aquests ecosistemes?, quins serveis ens proporcionen?, els heu visitat algun cop?, us agrada visitar-los?
- Per què la gent de la comunitat està en desacord amb aquests mega projectes extractius? (hidroelèctrica, mineria, ramaderia extensiva, tren turístic, monocultius intensiu). Perquè contaminen l'aigua, les terres, l'aire i a vegades expulsa a les comunitats del territori. Aquesta situació vulnera els drets humans ambientals com el dret a l'aigua, a l'alimentació, a l'aire net, participació pública, etc.

Expliqueu el què és la contaminació i els drets ambientals

- A la comunitat/ciutat/poble on viuen hi ha empreses multinacionals i projectes d'aquest tipus?, passa el mateix que al relat?
- A la comunitat/ciutat/poble on viuen hi ha contaminació?, com i on podem veure-la?
- Nosaltres tenim garantits el dret a l'aigua, a l'alimentació, a un medi ambient sa?, i les persones del relat?
- Què poden fer les persones adultes per defensar aquest dret?

■ Què podem fer nosaltres per defensar aquest dret?

En acabar la reflexió, demaneu a l'alumnat que faci un dibuix sobre les accions que podem fer per defensar el medi ambient més a prop i sobre com podem donar suport a les comunitats que defenses els territoris en altres llocs del món. Altra opció és que l'alumnat escrigui un breu relat sobre com li agradaria que acabés la història del relat que ha llegit.

ACTIVITAT. 2

Materials i persones pel món³

MOMENT DE PREPARACIÓ: MATERIALS I ESTRUCTURA

TEMPS:

30 min de preparació de la sessió.

45-50 min de implementació.

EDAT: 6-10 anys.

PERSONES: 15-30.

MATERIAL

- Imatges de cotxes, trens, vaixells, xocolata, suc, refrescos, pastissos, caramels
- Targetes de materials i fitxes dels personatges
- Relats de Colòmbia i Hondures i Mèxic (annex B).

ESPAI

- Pati o aula amb espai suficient perquè l'alumnat es pugui moure.

OBJECTIUS REALS DEL MÓN-RESULTATS ESPERATS DE LA SESSIÓ

- Reflexionem sobre la procedència d'objectes d'ús quotidià i els materials amb els quals estan fabricats.
- Entendre la relació entre el consum al nord global i els seus impactes al sud global.
- Reflexionar sobre què significa marxar de casa, els perills del camí i la importància de l'acollida.
- Aprendre a tenir empatia cap a la diversitat.

CONTINGUTS CLAU

- Desplaçament i migració
- Nord-Sud global
- Deute ecològic
- Dret d'Asil
- Ecodependència
- Interdependència
- Contaminació
- Extractivisme
- Discriminació
- Diversitat
- Consum responsable

DESCRIPCIÓ GENERAL DE LA SESSIÓ

En aquesta sessió l'alumnat podrà recórrer el procés de transformació dels elements de la natura a objectes de consum diari. Després, serà un personatge o un objecte del Sud o Nord global i experimentarà aquests recorregut i reflexionarà sobre el que suposa el consum d'aquests productes i els seus impactes socials i ambientals.

Es recomana que durant el desenvolupament d'aquesta activitat es faci referència als relats de les persones defensores de Colòmbia, Hondures i Mèxic que expliquen els desplaçaments de les persones defensores.

³ Es tracta d'una activitat adaptada de la activitat 3 de la Maleta Pedagògica sobre Ecofeminisme del Centro de Estudios Rurales y Agricultura Internacional (2021) CERAI_Guía Maleta pedagógica_Cast22, de la activitat 1 del Teacher Resource Packet sobre entorn ambiental defensors https://www.ladpw.org/epd/defenders/pdfs/ED_teach_kit-04.pdf.

DESENVOLUPAMENT DE LA SESSIÓ

Pas 1 ► Mostreu les imatges de l'annex B i pregunteu a l'alumnat: Opció 1. Si teniu cotxe? / Opció 2. Si mengeu sovint xocolata, sucs, refrescos, pans, etc. També, podeu preguntar per altres objectes com a samarretes, sabates, sabó, etc.

Pas 2 ► Pregunteu:

- Per què ho fan servir?, on els han aconseguit? Com creuen que es van fer?, qui creuen que els va fer i on es van fer?

Encoratgeu a l'alumnat a fer una pluja d'idees per a reflexionar sobre totes les coses necessàries per fabricar/produir els productes mencionats i com es transformen els elements naturals en productes. Per exemple, aigua, treballadors/treballadores, pagesos i pageses, petroli, sucre, cultius de canya, acer, terres de conreu, etc.

- Què passaria si deixés de ploure o, en canvi, comencés a ploure molt o si s'esgotessin els recursos amb els quals els fabriquen?

Continueu preguntant fins que sentiu que l'alumnat entén la dependència que tots els diferents elements del medi ambient tenen uns sobre els altres i com són indispensables alhora de fabricar objectes d'ús quotidia (alguns més indispensables que altres).

Pas 3 ► Dividiu la classe/participants en tres grups. Un grup serà el nord, l'altre el sud i el darrer la frontera.

Pas 4 ► Cadascuna de les persones participants serà un objecte o personatge.

NORD GLOBAL	SUD GLOBAL
• Necessito or per a • Necessito plata per a • Necessito petroli per a • Necessito gas per a • Necessito minerals per fabricar mòbils, ordinadors, televisors, etc. • Necessito arbres per a obtenir fusta i fabricar mobles. • Necessito cotó per a fabricar roba • Necessito aliments (alvocats, soja, etc.) • Necessito cuidar a la gent gran • Necessito canya de sucre per a produir refrescos, etc. • Necessito oli de palma per fabricar sabó i per a cuinar.	• Pagès/pagesa 1 • Pagès/pagesa 2 • Pagès/pagesa 3 • Pagès/pagesa 4 • Pagès/pagesa 5 • Or • Plata • Arbres per a fusta • Petroli • Gas • Terra de conreu • Minerals per a fabricar electrònics (mòbil, ordinador, etc.) • Cotó per a fabricar roba. • Treballadores i mà d'obra barata • Canya de sucre • Palma africana- oli

FRONTERA

Barrera/tanca (diversos personatges han de fer de tanca)

Pas 5 ► Col·loqueu un cartell a l'aula/pati, que digui: Sud global i Nord global i feu una frontera simbòlica al pati/aula col·locant uns cons/cadires o un altre material al centre que separi clarament el sud del nord.

Pas 6 ► Repartiu les targetes d'objectes i personatges del sud i el nord i de frontera.

Pas 7 ► Comença el joc. Una vegada dividides les dues meitats de la classe, el/la docent pregunta:

- Qui té terra per cultivar? I els del sud global han de dir: "jooooooooo"
- Qui necessita petroli ? I els del nord global han de dir "jooooooooo"
- Qui té or?
- Qui necessita or?
- Qui té (el que sigui)?
- I així amb tots els materials.

Quan el/la docent ho indiqui, tots els materials "del sud global" passen a l'altra banda de l'aula, "al nord global". Els personatges que fan de frontera obren la frontera perquè passin els materials d'un lloc a l'altre. Un cop estan els materials (or, plata, petroli...) a el nord, la professora els diu als pagesos i pageses que s'han quedat al sud:

"Pagesos i pageses, us heu quedat sense terres per cultivar perquè ara aquestes terres s'han convertit en camps de palma, en enormes mines o en camps d'arbres talats que han viatjat a Europa. Les vostres aigües estan contaminades i ja no podeu viure a la vostra terra. Voleu sortir per buscar una vida millor?"

Quan diguin que sí i intentin passar al Nord Global, els personatges que fan de frontera, els impediran el pas.

Alguns infants aconseguiran passar fins al nord global. La professora haurà de decidir quins. I al moment en què passin, les mateixes persones que tenien els cartells de "necessito or" "necessito plata", els donaran l'esquena com a símbol de no acollida.

RESUM DE LA SESSIÓ- REFLEXIONEM

- Com t'has sentit? Què has experimentat?
- La gent ha marxat per què volia o per què no ha tingut opció?
- Per què creieu que passen els materials però les persones no?
- Què podríem fer per viure sense aquests materials que necessitem exportar d'altres països?
- Quines altres maneres de dependència cap als elements del medi natural tenim?
- Quines dificultats pel camí es poden trobar les persones que han de desplaçar-se?
- Què creieu que podríem fer per evitar que les persones que estan al "sud global" hagin d'ariscar la seva vida per desplaçar-se o creuar fronteres?
- Heu pensat que si no els traguéssim les seves terres i els seus minerals o els contaminéssim les seves aigües, potser podrien quedar-se vivint tranquil·lament amb les famílies?
- Quina és la relació entre el joc i la realitat? Ens agrada aquesta realitat? En cas negatiu, com podem canviar-la? Què podem fer?

ACTIVITAT. 3

Fugir. Un joc de rol sobre les persones defensores de drets ambientals⁴

MOMENT DE PREPARACIÓ: MATERIALS I ESTRUCTURA

TEMPS: 45-60 min de implementació.

EDAT: 9-14 anys.

PERSONES: +20.

MATERIAL

- Relats de les persones defensores de drets humans ambientals (annex B).
- Targetes de joc: 10 trossos de paper, amb els següents números: 3 (2x), 4 (3x), 5 (3x), 6 (2x).

ESPAI

- Pati o aula amb espai suficient perquè l'alumnat es pugui moure.

OBJECTIUS REALS DEL MÓN-RESULTATS ESPERATS DE LA SESSIÓ

- Explorar els temes de migració, resiliència i comunitat.
- Visibilitzar les lluites a les quals s'enfronten les persones desplaçades i la batalla que lliuren per rebre protecció.
- Reflexionar sobre la importància de tenir una xarxa de suport per fer front a adversitats.

CONTINGUTS CLAU

- Migració i migració forçada
- Resiliència
- Comunitat
- Desastres naturals.
- Canvi climàtic.
- Comunitat.
- Ciutadania.
- Empreses multinacionals
- Crisi ambiental i climàtica.
- Estigmatització
- Interdependència

DESCRIPCIÓ GENERAL DE LA SESSIÓ

En aquesta sessió, les persones participants experimentaran ser persones desplaçades per temes ambientals i per assetjament de les empreses multinacionals i reconeixeran la importància de les xarxes de suport comunitari.

Es recomana que durant el desenvolupament d'aquesta activitat es faci referència als relats de les persones defensores de Colòmbia, Hondures i Mèxic que expliquen els desplaçaments de les persones defensores.

⁴ Activitat basada en el joc "Shock and shields" del Centre pel Clima de l'Illa Creu Roja "<https://www.climate-centre.org/wp-content/uploads/Shocks-and-Shields.pdf>", en el joc de Amnistia Catalunya "El juego de los refugiados" <http://www.amnistiacatalunya.org/edu/es/escuelas/ref/index.html> i en les activitats per a primària de la Maleta Pedagògica sobre el Dret d'Asil de la Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat <http://escolesrefugi.com/>.

DESENVOLUPAMENT DE LA SESSIÓ

Pas 1 ► Demaneu als participants que, en parelles, escriguin les raons per les quals la gent abandona la seva llar. Escriu les respostes a cadascuna de les columnes:

PERSONES QUE ABANDONEN CASA SEVA VOLUNTÀRIAMENT	PERSONES QUE ES VEUEN OBLIGADES A FUGIR DE CASA SEVA
Exemple: • Turistes. • Estudiants. • Treball/Professionals. • Esportistes d'alt rendiment.	Exemple: • Persones en situació de pobresa. • Persones perseguides per qüestions de religió. • Persones refugiades pels impactes del canvi climàtic. • Desplaçades per l'esgotament dels mitjans de subsistència (aigua, peixos, aliments, etc.). • Desplaçats per l'establiment de projectes extractius (mines, hidroelèctriques, monocultius).

Pas 2 ► Convideu l'alumnat a convertir-se en "jugadors de xoc"; aproximadament 1 "jugador de xoc" per cada 10 "ciutadans i ciutadanes" (jugadors normals). Els jugadors de xoc es reuneixen a prop del facilitador/a, en un extrem de l'espai de joc.

Pas 3 ► Demaneu als ciutadans/ciutadanes que s'agrupin en grups de 5 a 10 persones. Poden estar asseguts al voltant de les taules o dempeus. Expliqueu que aquesta és la seva "casa" i que les persones dels seus grups són els i les veïnes i que conformen una comunitat. Demana a tots i totes que saludin els seus veïns i veïnes.

Pas 4 ► Explica l'escenari: Tots i totes vivim en una regió molt rica en biodiversitat, ecosistemes i recursos naturals que experimenta moltes amenaces ambientals i climàtiques, com ara inundacions, onades de calor, contaminació, sequeres, sobreexplotació de recursos, etc.. A més, hi ha diverses empreses multinacionals establertes al territori que volen aquesta riquesa natural per produir i exportar, la qual cosa, fa que hi hagi tensions entre els interessos de les empreses i les necessitats de la comunitat.

La magnitud de la crisi es defineix amb un número des de les targetes de crisi (3,4,5 o 6). Apila-les per començar amb un 3, i després treu a l'atzar altres targetes de crisi del munt. Explica que, històricament, aquesta regió només impacten xocs de magnitud 3, però que la crisi ambiental i climàtica conseqüència, en part, de les activitats extractives (mines, hidroelèctriques, monocultius, explotació de boscos i altres recursos, etc.) que es desenvolupen al territori, principalment per empreses multinacionals, cada cop aguditza més els problemes locals existents. Cada cop hi ha més pluges, sequeres (canvi climàtic) tensions amb les empreses (conflictes i recriminació), menys terres, aigua neta (degradació ambiental), etc.

Pas 5 ► Expliqueu que els i les "jugadors/jugadores de xoc" intenten impactar en el major nombre possible de ciutadans/ciutadanes desprotegits. Si no estàs protegit, has d'abandonar casa teva i emigrar a un altre lloc de la sala. A tu t'agrada la casa teva i no vols emigrar.

Pas 6 ► Mostreu com poden protegir-se en comunitat: entrelaçant les mans per formar un escut (veure imatge). El nombre de jugadors de l'escut ha de ser idèntic al número de la targeta de xoc.

Pas 7 ► Jogueu una ronda de prova i de 5 a 8 rondes reals, depenent del temps.

RESUM DE LA SESSIÓ- REFLEXIONEM

- Com t'has sentit?, què has experimentar?
- Has experimentat haver de deixar la teva "casa"?, com ha estat això?
- Com es relaciona el que has experimentat amb el món real?
- Has viatjat alguna vegada a l'estranger?
- En cas afirmatiu, estaves atemorit quan erets a la frontera?, per què?
- A l'activitat, la gent ha marxat per què volia o per què no ha tingut opció?
- Quina és la importància de pertànyer a una comunitat?
- Com podem enfortir la xarxa comunitària?
- Creus que alguna vegada podries veure't en una situació similar a la que experimenten les persones defensores de drets humans?
- De quina manera podríem evitar-ho?
- Ens agrada aquesta realitat?
- En cas negatiu, com podem canviar-la?, què podem fer?

ACTIVITAT. 4

Escuts defensors de drets humans ambientals

MOMENT PREVI O DE PREPARACIÓ: MATERIAL I ESTRUCTURA

TEMPS: 45-90 min.

EDAT: 6-12 anys.

MATERIAL

- Escut Defensor imprès en paper A1 o targeta.
- Relats de les persones defensores de drets humans ambientals (annex B)
- Materials artístics variats: llapis de colors, bolígrafs, paper per a collage, etc.
- Cola / Tisores (opcional)

ESPAI

OBJECTIUS REALS DEL MÓN-RESULTATS ESPERATS DE LA SESSIÓ

- Conèixer quins són els nostres drets ambientals.
- Reconèixer que som subjectes de drets humans i reflexionar sobre com podem defensar-los.
- Comprendre el paper que juguen les poblacions locals en la defensa del territori, de la natura i dels drets humans ambientals.

CONTINGUTS CLAU

- Drets humans i ambientals (dret a l'aigua, a l'aire net, a l'educació ambiental, a participar en la presa de decisions)
- Persones Defensores de drets humans ambientals
- Gènere
- Nord-Sud global
- Justícia ambiental

DESCRIPCIÓ DE LA SESSIÓ I RECOMANACIONS

Relats infantils on s'explica la situació ambiental davant projectes extractius i les resistències i lluites de les comunitats locals per defensar el territori i els ecosistemes d'Hondures, Colòmbia i Mèxic.

DESENVOLUPAMENT DE LA SESSIÓ

Pas 1 ► Feu una breu explicació sobre les persones defensores dels drets humans ambientals, els drets que defensen i la importància de la seva tasca.

Pas 2 ► Dividiu a l'alumnat en equips de 4 a 6 persones i cadascun dels grups triarà un dels relats i el llegirà.

Al llegir el conte s'han de centrar en un/dos dels següents drets ambientals:

- **Drets substantius:** dret a l'aigua i al sanejament adequat; a la salut; a l'habitatge; a l'aire net; a l'alimentació sana i adequada; a un clima sense riscos; a viure en entorns no tòxics en els quals poder treballar, estudiar i jugar; i a gaudir d'una biodiversitat i ecosistemes sans que es comprenen dins del dret a un medi ambient sa.
- **Drets procedimentals:** dret a participar en la presa de decisions sobre qüestions mediamambientals; a accedir a informació sobre l'ambient; a l'educació ambiental; i a la justícia quan s'han violentat els drets humans ambientals, entre altres.

Centrant-se en aquest dret: Els participants del grup discuteixen cadascuna de les següent preguntes i registraran els seus pensaments, idees i experiències utilitzant paraules, il·lustracions o fent collage en l'escut:

- Quin és el principal problema del relat?
- En què consisteix aquests drets?
- Què impedeix que es respecti el dret?
- Què pot ocórrer a les persones quan no es respecta aquest dret?
- Què poden fer les persones adultes per defensar aquest dret?
- Què podem fer nosaltres per defensar aquest dret?

Pas 3 ► Un cop el grup hagi respost a totes les preguntes, es pot decorar l'escut. Parlem d'un escut però tant sols és una guia i es pot adaptar l'activitat als recursos disponibles. Aquesta activitat pot funcionar amb preguntes escrites a mà en paper o utilitzant guix si es disposa d'un gran espai exterior o una paret a l'aire lliure.

Pas 4 ► En l'acabar l'escut, demaneu que un representant per grup passi al davant de la classe i expliqui breument els drets ambientals analitzats i les conclusions a les quals han arribat com a grup.

RESUM DE LA SESSIÓ- REFLEXIONEM

- T'ha agradat el relat?
- Com t'has sentit? Què has experimentat?
- Com es relaciona aquest dret amb altres drets?
- Com ens podem convertir en activistes i persones defensores dels drets ambientals?

REFERÈNCIES

- AGNU (1982), Carta Mundial de la Naturaleza, <https://undocs.org/pdf?symbol=es/A/Res/37/7>
- AGNU (1987), Informe de la Comisión Mundial sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo.
- AGNU (1999), Declaración sobre el derecho y el deber de los individuos, los grupos y las instituciones de promover y proteger los derechos humanos y las libertades fundamentales universalmente reconocidos, A/RES/53/144, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration_sp.pdf
- AIDA (2021), Personas Defensoras del Planeta: Guía de obligaciones de los Estados para su protección, <https://aida-americas.app.box.com/s/m7k5ft4k7u769mjx889boxgixudf8j6>
- Asamblea General de las Naciones Unidas AGNU (1948), Declaració Universal de Drets Humans, https://www.ohchr.org/en/udhr/documents/udhr_translations/cln.pdf
- Borràs Pentinat, S., Felipe Pérez, B. y Merino Sancho, B., (2021), Sense refugi: el desplaçaments forçats per motius ambientals, CCAR.
- Casado, L., Diccionario Jurídico, Valletta Ediciones, 2009.
- Castillo Linares, L. I Urbina Cordano, V. (2021), Memoria - Grupo Regional de Género y Extractivas: posicionando estrategias, buenas prácticas y demandas de defensoras de la tierra y del medio ambiente, <https://dar.org.pe/wp-content/uploads/2021/09/Memoria-Estrategias-de-Defensa-del-Territorio-7.pdf>
- CCAR (2021), Defensa de los derechos humanos, <http://www.ccar.cat/es/como-actuamos/incidencia/defensa-de-los-derechos-humanos/>
- CEAR (s/r(b)), Derecho de asilo, <https://www.cear.es/derecho-de-asilo/>
- Centre d'Estudis de Dret Ambiental, (CEDAT) (2019), Defender en América Latina, ICIP, https://www.icip.cat/wp-content/uploads/2020/11/docs_2019-16_cas_1912.pdf
- Centro Mexicano de Derecho Ambiental, CEMDA (2021), Informe sobre la situación de las personas defensoras de los derechos humanos ambientales en México, 2020, https://agua.org.mx/wp-content/uploads/2021/04/informe_cemda_2021_vfinal.pdf
- Chávez, B. (2017), Tu consumo puede cambiar el mundo. El poder de tus elecciones responsables, conscientes y críticas, Península Atalaya, Barcelona.
- Comisión Económica de las Naciones Unidas para Europa (UNECE) (2014), La protección del medio ambiente. El poder está en tus manos. Guía rápida de la Convención de Aarhus, https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/Publications/Aarhus_brochure_Protecting_your_environment_esp.pdf

Comissió Catalana d'Ajuda al refugiat, CCAR (s/r), El dret d'asil: totes les persones podem ser refugiades. Maleta Pedagògica per a la inclusió de les persones refugiades a la nostra societat. Per a alumnes de Primària, Secundària, Batxillerat i adults, <http://escolesrefugi.com/>

Comisión Interamericana de los Derechos Humanos, (CIDH) (2011), Segundo informe sobre la situación de las defensoras y los defensores de derechos humanos en las Américas, <https://www.oas.org/es/cidh/defensores/docs/pdf/defensores2011.pdf>

CIDH (2015), Criminalización de la labor de las defensoras y los defensores de derechos humanos, <https://www.oas.org/es/cidh/informes/pdfs/criminalizacion2016.pdf>

CIDH (2017), Políticas integrales de protección de personas defensoras, <https://www.oas.org/es/cidh/informes/pdfs/Proteccion-Personas-Defensoras.pdf>

CIDH (2021), Guía Práctica sobre lineamientos y recomendaciones para la elaboración de planes de mitigación de riesgos de personas defensoras de derechos humanos, https://www.oas.org/es/cidh/r/dddh/guias/GuiaPractica_DefensoresDDHH-v3_SPA.pdf

Consejo de Derechos Humano de Naciones Unidas (CDH) (2019). Informe del Relator Especial sobre la cuestión de las obligaciones de derechos humanos relacionadas con el disfrute de un medio ambiente sin riesgos, limpio, saludable y sostenible <https://undocs.org/es/A/HRC/43/53>

Dobson, E. Ciudadanía Ecológica (2005), <http://www.acuedi.org/ddata/10939.pdf>

Earth Overshoot day, What is the Ecological Footprint? <https://www.overshootday.org/kids-and-teachers-corner/what-is-an-ecological-footprint/>

Enginyeria Sense Fronteres (2018), Reexistir. Tejiendo Cuerpos y Territorios [Curtmetratges documentals], https://www.youtube.com/watch?v=r3Cynv_pQLs

Felipe Pérez, B. (2019), Las migraciones climáticas ante el ordenamiento jurídico internacional, Aranzadi, 2019.

Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia (UNICEF) (2020), Acuerdo de París para jóvenes, <https://www.unicef.org/lac/media/18771/file/acuerdo-paris-para-jovenes.pdf>

Fraume Restrepo, Nestor Julio, Diccionario ambiental, ECOE Ediciones, 2006.

Frontline Defenders (s/r), #Derechos Medio-Ambientales, <https://www.frontlinedefenders.org/es/right/environmental-rights>

Global Footprint Network, Advancing the science of Sustainability, Open data, https://data.footprintnetwork.org/?_ga=2.10815860.1128996958.1644826361-683832087.1644231469#/compareCountries?type=earth&cn=5001&yr=2017

- Global Witness (2020), Defender el mañana: Crisis climática y amenazas contra las personas defensoras de la tierra y del medio ambiente, <https://www.globalwitness.org/es/defending-tomorrow-es/>
- Global Witness (2021), Última línea de defensa. <https://www.globalwitness.org/es/last-line-defence-es/>
- Greco, Orlando, Diccionario de Política, Valletta Ediciones, 2007.
- Greenpeace (2009). Los nuevos conquistadores Multinacionales españolas en América Latina Impactos económicos, sociales y medioambientales. <http://archivo-es.greenpeace.org/espana/Global/espana/report/other/O90930-03.pdf>
- Herrero Y., González Reyes, M., Pascual, M. i Gascó, E. (2019), La vida en el Centro. Voces y relatos ecofeministas, Libros en Acción, 236 pp.
- Iniciativa Nansen sobre cambio climático y desastres naturales: Agenda para la protección de las personas desplazadas a través de fronteras en el contexto de desastres y cambio climático - Borrador final (2015), <https://www.refworld.org.es/docid/60201b814.html>
- International Organization for Migration (IOM) (2014), Glossary of terms on human mobility in the context of environmental and climate change, https://publications.iom.int/system/files/pdf/meclep_glossary_en.pdf?language=en
- Knox, J. (2017), Informe de políticas públicas. Los defensores humanos ambientales. Una Crisis ambiental, <https://www.universal-rights.org/wp-content/uploads/2017/09/DDHA-Reporte-en-espa%C3%B1ol-vf-2-pag-1.pdf>
- Lubertino, M. J. , "Discriminación" en Gamba, S. y Diz, T. (coord.), Nuevo diccionario de estudios de género y feminismos, Editorial Biblos, 2021.
- Mongabay Latam (2020), Huir para vivir: la otra tragedia de los defensores ambientales en Latinoamérica, <https://es.mongabay.com/2020/09/defensores-ambientales-desplazados-en-latinoamerica/>
- Myers, D.G. (1995), Psicología social. México: McGraw-Hill. 4ª edición (Orig. 1995).
- Naciones Unidas (ONU) (2004), El concepto de Pueblos Indígenas, https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/workshop_data_background_es.htm
- Naciones Unidas (ONU) (2007), Guía del lenguaje no sexista, http://onu.org.gt/wp-content/uploads/2017/10/Guia-lenguaje-no-sexista_onumujeres.pdf
- Novo, M. (2017) La Educación ambiental. Bases éticas, conceptuales y metodológicas. Editorial Universitas, 315 pp.
- Observatorio de Multinacionales en América Latina (OMAL) (s/r), Empresas españolas, <https://omal.info/spip.php?article5657>

Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos (OHCHR) (1966), Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales, <https://www.ohchr.org/sp/professionalinterest/pages/cescr.aspx>

OHCHR (2015), El rol de las empresas y los Estados en las violaciones contra los defensores y las defensoras de los derechos de la tierra, el territorio y el ambiente Informe Conjunto de Organizaciones de la Sociedad Civil - Octubre 2015, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Environment/ImplementationReport/Civil%20society%20organization%20joint%20reopr%20SP.pdf>

OHCHR (2021), Acerca de los defensores de los derechos humanos, <https://www.ohchr.org/sp/issues/srhrdefenders/pages/defender.aspx>

Organització Internacional per a les Migracions (OIM) (2017). "Migraciones, ambiente y cambio climático. Estudios de caso en América del Sur". Cuadernos Migratorios núm. 8., Ginebra: <https://repository.iom.int/bitstream/handle/20.500.11788/1879/ROBUE-OIM%20028.PDF?sequence=1&isAllowed=y>

Organización Mundial de la Salud (OMS) (2002), Informe mundial sobre la violencia y la salud. Washington, DC: OPS http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/abstract_es.pdf

OXFAM (2017), Desarraigados por el Cambio Climático. La necesidad de responder al aumento del riesgo de desplazamientos. Oxford: OXFAM G. B. <https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/bp-uprooted-climate-change-displacement-021117-es.pdf>

Programa de las Naciones Unidas para el Medio Ambiente (UNEP) (2018), Promover la mejora de la protección de los defensores del medio ambiente https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/22769/Environmental_Defenders_Policy_2018_SP.pdf?sequence=6&isAllowed=y

Roser, M. R. i Fernández, L. C. (2013), Medio ambiente y desarrollo: miradas feministas desde ambos hemisferios, Periferias, Universidad de Granada.

TERMCAT, Diccionario Català, <https://www.termcat.cat/oc>

USTEC·STEs (s/r), Eina sindical d'Informació 499, Justícia climàtica

ANNEXOS

Annex A

DEFINICIONS I CONCEPTES CLAU

Per entendre els principals conceptes i la temàtica que es treballa en aquesta guia i els seus principals conceptes, a continuació s'exposen algunes definicions importants a tenir en compte:

Capitalisme: sistema econòmic que impera a escala global, basat en la generació de beneficis a partir de la producció de béns i serveis per aconseguir un creixement econòmic sostingut i constant en el temps. El sistema de producció que sosté l'economia capitalista se serveix de l'explotació dels recursos laborals, naturals i socials disponibles per generar beneficis. Aquestes característiques definitòries són, a grans trets, les causants de les desigualtats actuals entre el Nord i el Sud global i dels col·lapses cíclics del mateix sistema, a causa de les contraccions entre les necessitats per subsistir i seguir creixent del sistema i els recursos disponibles per fer-ho.

Canvi climàtic: variació de les característiques climàtiques, en particular de la temperatura, la quantitat de precipitació i la freqüència o intensitat del vent, que té lloc al llarg del temps en un indret determinat a conseqüència de fenòmens d'origen natural o, més generalment, derivats de l'activitat humana. Algunes de les activitats antropogèniques que, amb l'emissió de gasos amb efecte d'hivernacle, provoquen el canvi climàtic actual són la indústria, el turisme, la mobilitat, l'agricultura intensiva i la ramaderia intensiva, així com les activitats que hi estan relacionades (crema de combustibles fòssils, desforestació, etc.). (Term.cat).

Ciutadania: condició i dret que ostenten les persones que pertanyen a una comunitat política que expressa el vincle existent entre aquesta i els seus membres (Termcat). La **ciutadania ambiental/ecològica** s'ocupa de l'assumpte en termes de drets ambientals. Es refereix als intents d'estendre el discurs i la pràctica de l'exigència de drets al context ambiental (Dobson, 2005).

Colonialisme: doctrina i pràctica justificada amb raonaments morals, polítics, econòmics o racials orientada a la implantació i el manteniment de relacions de subordinació i d'explotació entre un estat i una nació, poble o territori determinats. (Termcat.cat). Política que tendeix a la conquesta i l'explotació de colònies. Expansió d'Estat amb un poder i desenvolupament per sobre dels països o territoris que annexen, sigui per motius econòmics, polítics i/o estratègics. Generalment, l'annexió es produeix a través d'invasions, és a dir, per la força. Tanmateix, en els últims temps, els mètodes de dominació són més sofisticats, a través de l'economia o de la política. Política expansiva duta a terme per un Estat a fi d'incorporar territoris d'altres països amb menor desenvolupament, però que posseeixen potencialment riqueses d'envergadura (Greco, 2007).

Comerç just: sistema d'intercanvi de béns en el qual s'assegura que es respecten els drets i identitats culturals de cadascuna de les parts en l'intercanvi i que aquestes estan d'acord amb les condicions laborals i ambientals que suposa l'acció.

Comunitats, pobles i nacions indígenes: són aquelles que, tenint una continuïtat històrica amb les societats precoloniales anteriors a la invasió que es van desenvolupar en els seus territoris, es consideren diferents d'altres sectors de les societats que ara prevalen en aquests mateixos territoris o en parts d'ells. Constitueixen ara sectors no dominants de la societat i tenen la determinació de preservar, desenvolupar i transmetre a futures generacions els seus territoris ancestrals i la seva identitat ètnica com a base de la seva existència continuada com a pobles, d'acord amb els seus propis patrons culturals, les seves institucions socials i sistemes legals (Naciones Unidas, 2004).

Conflicte ambiental: procés d'interacció col·lectiva caracteritzat per una dinàmica d'oposició i controvèrsia entre diversos individus d'interès, que resulta de les incompatibilitats, reals o percebudes, sobre l'accés, l'ús o control al medi ambient i als seus recursos (Fundación Futuro Latinoamérica, 2010).

Consum responsable: és aquell en el qual les persones que consumeixen són conscients i saben quin és l'origen d'un producte i les implicacions que té, tant en el medi ambient com en la societat. En contra, el consumisme és l'afany per comprar béns indiscriminadament, encara que no siguin necessaris (Chávez, 2017).

Contaminació ambiental: són els conflictes que sorgeixen dels desacords i diferències sobre l'accés, ús i control, és a dir, la gestió del medi ambient i els recursos naturals (bosc, aigua, terres, pastures, etc.).

Crisi ambiental/ecològica: pertorbació greu de l'equilibri d'un ecosistema susceptible d'amençar-ne la supervivència. El concepte de crisi ecològica és més ampli que el de crisi climàtica, ja que inclou problemàtiques que no estan lligades necessàriament al canvi climàtic, com la pèrdua de biodiversitat o la contaminació atmosfèrica. Una crisi ecològica pot ser a escala local o, si afecta tots els ecosistemes naturals de la Terra, a escala mundial. La crisi climàtica és una crisi ecològica d'abast mundial (Termcat).

Crisi climàtica: impacte ambiental i econòmic greu que provoca el canvi climàtic. Per exemple, una situació de crisi climàtica podria ser la dificultat de proveïment d'aliments a la població a causa de la disminució de les precipitacions i el consegüent baix rendiment dels conreus, o les dificultats en els sistemes de prevenció i extinció d'incendis (amb els danys materials i humans associats), a causa de l'augment d'incendis forestals. (Termcat).

Decreixement econòmic: el decreixement és un moviment que busca realitzar una transició a un sistema socioeconòmic que integri els límits físics del planeta i garanteixi la redistribució dels recursos. Podria resumir-se en "necessitem menys, per a viure millor".

Desplaçats per motius ambientals: "Persones que es desplacen dins del seu país de residència o que han travessat una frontera internacional i per als quals la degradació, deteriorament i/o destrucció de l'entorn és la causa principal que els empeny a fer-ho, tot i que pot no ser l'única causa del seu desplaçament" (IOM, 2014). L'expressió desplaçament en el context d'un desastre es refereix a les situacions en què les persones es veuen forçades o obligades a abandonar casa seva o llocs de residència habitual, sigui com a conseqüència o per evitar els efectes d'un desastre causat per un perill natural. Aquest desplaçament pot consistir en una fugida espontània o en una evacuació ordenada o imposada per les autoritats. El desplaçament pot ser intern o internacional (Agenda de Protecció Nansen, 2015).

Desastre ecològic/Catàstrofe ecològica: esdeveniment desastrós que ocasiona danys i pèrdues considerables als ecosistemes afectats i sovint una degradació irreversible de recursos naturals, causat per l'activitat antropogènica (Termcat). Accident greu pel qual l'equilibri ecològic d'una regió, o d'un ecosistema en particular, és alterat per la introducció a l'ambient de substàncies tòxiques, sense possibilitat de remei eficaç (Fraume, 2006).

Democràcia: sistema de govern basat en el principi de la participació igualitària de tots els membres de la comunitat en la presa de decisions d'interès col·lectiu. (Termcat).

Drets ambientals: es denominen d'aquesta manera el conjunt de drets que fan referència a la protecció dels recursos naturals, l'accés i utilització d'aquests recursos, i de com aquest accés i utilització dels mateixos afecta les poblacions que els envolten (Frontline Defenders, s/r). S'entén que aquests són una extensió dels drets humans donada la clara relació de dependència que aquests últims tenen respecte a l'ambient. Si bé diversos drets específics ja s'han formulat (dret a l'aigua, dret a l'aire net, etc.) aquests es comprenen dins el dret al medi ambient. La Constitució d'Espanya inclou com a principi rector de la política social i econòmica el dret a gaudir d'un medi ambient adequat per al desenvolupament de tota persona, com així el deure de conservar-lo (article 45). És possible destacar també alguns drets procedimentals que se'n desprenen, especialment el dret a sol·licitar i rebre informació rellevant sobre l'ambient i el dret a participar de la presa de decisions sobre qüestions ambientals (véase UNECE, 2014).

Desenvolupament sostenible: és el desenvolupament que assegura les necessitats del present sense comprometre la capacitat de les futures generacions de satisfer les seves pròpies necessitats (AGNU, 1987).

Deute ecològic i climàtic: és el deute, històric i actual, acumulat pels països del Nord (institucions i empreses) vers els països del Sud principalment per dues raons. En primer lloc, per les exportacions de primeres matèries a preus molt baixos, és a dir, sense incloure els danys ambientals i socials produïts en el lloc de l'extracció i del processament, ni la contaminació a escala global. En segon lloc, per l'ocupació gratuïta o molt barata d'espai ambiental –l'atmosfera, l'aigua, la terra– a l'hora de disposar els residus produïts pel Nord. Per exemple, els abocadors de residus electrònics es troben al sud global, encara que sigui el nord el principal consumidor d'aquests productes. O les emissions de gasos d'efecte hivernacle emesos a l'atmosfera pel Nord des de la industrialització. El concepte de deute ecològic es basa en la idea de justícia ambiental: si tots els habitants del planeta tenen dret a la mateixa quantitat de recursos i a la mateixa porció d'espai ambiental, els que usen més recursos o ocupen més espai tenen un deute vers els altres.

Deute de cures i petjada de cures: s'ha denominat també com "deute social", "deute de gènere" o "deute patriarcal". La petjada de cura és la relació entre el temps, l'afecte i l'energia afectiva que les persones **necessiten** per a atendre les seves necessitats humanes com ara cures, seguretat emocional, preparació d'aliments, tasques relacionades amb la reproducció i les que **aporten** per a garantir la continuïtat de la vida humana. En aquest sentit, els homes tenen un balanç negatiu major i aquest deute ha estat contret amb les dones de tot el món que fan aquestes tasques de manera gratuïta. Aquest deute és paral·lel a l'ecològica que els països del nord han contret amb els països empobrits per l'ús desigual dels recursos i la desigual responsabilitat en la deterioració i destrucció de la natura (Roser i Fernández, 2013).

Discriminació: aplicació de distincions i de pràctiques desiguals i arbitràries que una persona o una col·lectivitat fa a una altra persona o col·lectivitat en un determinat àmbit per raó de sexe, lloc de procedència, discapacitat, malaltia, ètnia, ideologia, edat, cultura, religió, opció sexual o d'altres. (Termcat.cat). En l'àmbit de dret té la connotació de segregar, postergar, excloure. La discriminació prové d'una opinió adversa de les persones o grups de persones considerades diferents. Hi ha infinits tipus de discriminació social: racisme, sexisme, xenofòbia (rebuig o menyspreu a l'estranger o diferent), etnocentrisme (basat en la creença de l'existència d'una cultura superior) o xovinisme (forma de xenofòbia que defensa de manera extrema al mateix país). Lubertino (2021).

Dret d'asil: dret humà fonamental recollit en l'article 14 de la Declaració Universal dels Drets Humans i desenvolupat en la Convenció de Ginebra de 1951 i el seu protocol (Protocol de Nova York de 1967). Tota persona té dret a buscar protecció fora del seu país d'origen o de residència habitual i gaudir-ne en cas de fugir d'un conflicte que posa la seva vida en perill i tenir por fundada de ser perseguida per motius de raça, religió, nacionalitat, opinió política o pertinença a un determinat grup social. La persecució per motius de gènere, inclosa aquella motivada per l'orientació sexual i la identitat de gènere, estan incloses en les causes de persecució que reconeix aquest dret. Actualment, més de 82 milions de persones es troben en aquesta situació, d'elles 26,4 milions refugiades en altres països, principalment en els seus respectius països veïns (CEAR, s/r(b)).

Drets humans: són les garanties essencials individuals perquè puguem viure dignament com a éssers humans (Declaració Universal dels Drets Humans). Es divideixen en dos tipus: drets civils i polítics i drets econòmics, socials i culturals. Els primers s'expressen jurídicament en diversos tractats internacionals, com el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (PIDCP) i són els que garanteixen la nostra capacitat per a participar en la vida civil i política en condicions d'igualtat (dret a la vida, a la llibertat, a la integritat personal, a la llibertat de pensament, consciència i religió, opinió i expressió, a la circulació, etc.). Els segons, es deriven de tractats internacionals com el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC) i les normes establertes per organismes especialitzats com l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO). El dret a l'alimentació, a l'educació, a la salut, a un medi ambient sa, a l'habitatge, són alguns d'ells.

Economia social: l'economia social és un conjunt d'agents que s'organitzen en forma d'associacions, fundacions i cooperatives, en les quals preval l'interès general per sobre el particular i en les quals la presa de decisions es realitza de manera democràtica i participativa. En l'economia social preval el treball per sobre del capital.

Estereotips: són atribucions generalitzades de determinades característiques d'alguns membres d'un grup a tot el conjunt d'aquest. S'atribueixen qualitats a una persona pel sol fet de ser membre d'un grup i no es jutja des de la seva individualitat. (Myers,1995)

Extractivisme: l'extracció de recursos naturals, en gran volum o alta intensitat, orientats essencialment a ser exportats com a matèries primeres sense processar. Per exemple, hidrocarburs, minerals o monocultius (Eduardo Gudynas).

Gènere: el gènere es refereix als rols, comportaments, activitats, i atributs que una societat determinada en una època determinada considera apropiats per a homes i dones. A més dels atributs socials i les oportunitats associades amb la condició de ser home i dona, i les relacions entre dones i homes, i nenes i nens, el gènere també es refereix a les relacions entre dones i les relacions entre homes. Aquests atributs, oportunitats i relacions són construïts socialment i apresos a través del procés de socialització. Són específiques al context / època i són canviants. El gènere determina què s'espera, què es permet i què es valora en una dona o en un home en un context determinat (ONU, 2017).

Globalització: és un fenomen que apropa el món a través de l'intercanvi de béns i productes, informació, coneixements i cultura. Aquesta integració mundial ha pres una velocitat més elevada a causa dels avenços tecnològics, de les comunicacions, les ciències, el transport i la indústria.

Igualtat de gènere: es refereix a la igualtat de drets, responsabilitats i oportunitats entre dones i homes, nenes i nens. La igualtat no significa que les dones i els homes siguin iguals, sinó que els drets, responsabilitats i oportunitats de les dones i els homes no estiguin condicionats pel seu sexe. La igualtat de gènere implica que els interessos, necessitats i prioritats

de dones i homes es prenen en compte, reconeixent la diversitat de diferents grups de dones i homes (ONU, 2017).

Impacte ambiental: influència, sigui positiva o negativa, que qualsevol acció o activitat humana pot exercir sobre l'ecosistema i la població.

Justícia ambiental: significa que tothom té dret a viure en un medi ambient saludable i segur, sense importar la raça, l'origen ètnic i l'ingrés econòmic. Consta de 3 elements: a) Distribució, que és la distribució equitativa de beneficis i càrregues entre les persones, és a dir, entre qui gaudeix i qui sofreix els mals; b) Participació, que es refereix al rol que té la gent en la presa de decisions, els procediments de justícia, etc., i c) Reconeixement, que significa reconèixer les identitats i respectar les diferències socials i culturals (indígenes, dones, races).

Migració: s'identifica aquest terme amb el de 'mobilitat humana', compronent des de la mobilitat en la qual hi ha un cert poder de decisió fins a aquella totalment forçada, tant en l'àmbit intern com internacional i incloent els desplaçaments i el refugi (Felipe Pérez, 2019).

Migració climàtica: "Comprèn el trasllat d'una persona o grups de persones que, majoritàriament per canvis sobtats o progressius en l'entorn a causa dels efectes del canvi climàtic, es veuen obligades a abandonar el seu lloc de residència habitual, o opten per fer-ho, sigui de forma temporal o permanent, ja sigui dins del seu propi Estat o travessant una frontera internacional". (OIM, 2019).

Minerals de conflicte: minerals extrets en àrees on la mineria i els conflictes van junts, i on diàriament es produeixen atrocitats ecològiques i de drets humans.

Nord/Sud global: amb "Nord" i "Sud" es fa referència a la divisió del món segons les economies més riques i industrialitzades, situades generalment a l'hemisferi Nord, i les més empobrides o escassament industrialitzades i dependents, situades sobretot a l'hemisferi Sud. En realitat, "nord" i "sud" no existeixen com a tal, ja que es tracta únicament de conceptes artificials, que tenen per objectiu reflectir l'actual situació mundial pel que fa a una determinada dimensió del desenvolupament. La dicotomia Nord-Sud només és útil si s'entén que la situació de cada grup no és homogènia. També ha de ser entesa en la seva dimensió social, que trenca les barreres geogràfiques per demostrar-nos que tot Nord ric té el seu propi Sud (marginació i pobresa) i que, de la mateixa manera, tot Sud té dins el seu propi Nord (classes dominants que acaparen els recursos). (Chávez, 2017).

Patriarcat: aquest terme es refereix a una forma tradicional d'organització social que sol ser la base de la desigualtat de gènere. Segons aquest tipus de sistema social, se li confereix més importància als homes o al que es considera masculí, que a les dones o al que es considera femení. Tradicionalment, les societats han estat organitzades de tal manera que la propietat, la residència, i la descendència, així com l'adopció de decisions pel que fa a la majoria de les àrees de la vida, han estat en domini dels homes.

Persones defensores de drets humans: es fa servir aquesta expressió per descriure la persona que, individualment o juntament amb altres, s'esforça a promoure o protegir els drets civils, polítics, econòmics, socials, culturals i ambientals (drets humans).

Persones defensores dels drets humans ambientals: són aquelles persones i col·lectius que, a títol personal o professional, s'esforcen per protegir i promoure els drets humans relacionats amb el medi ambient (AIDA, 2021).

Persones desplaçades: són aquelles persones que no han travessat les fronteres del país per cercar seguretat. A diferència de les refugiades que creuen fronteres, la fugida de les persones desplaçades és dins del mateix país.

Persones refugiades: les persones refugiades són aquelles que s'han vist obligades a fugir del seu país i buscar protecció internacional per patir persecució per raons de raça, polítiques, nacionalitat, d'identitat cultural o de gènere, religió o per pertànyer a un grup social determinat. També poden ser víctimes del tràfic de persones o violència de gènere, fugir de la guerra o contextos violents, conflictes armats o per l'emergència ambiental (CEAR).

Perspectiva de gènere: enfocament d'anàlisi que permet visualitzar i criticar les injustícies i desigualtats basades en el gènere. Analitza com les diferències en els rols de gènere, les activitats, les necessitats, les oportunitats i els drets/títols afecten homes, dones, nenes i nens en determinades situacions o contextos. (Gender Equality Glossary).

Petjada ecològica: la petjada ecològica és un indicador ambiental que permet mesurar quants recursos naturals consumim i avaluar l'impacte sobre el planeta d'una determinada manera de viure amb relació a la capacitat de la naturalesa per renovar els recursos al servei de la humanitat. La petjada ecològica es pot calcular per a un sol individu, ciutat, regió, país i tot el planeta. Molts països estan "en vermell", la qual cosa significa que utilitzen més recursos naturals (Petjada ecològica) dels que els seus ecosistemes poden regenerar (biocapacitat). (Earth Overshoot day).

Problema ambiental: alteracions al medi ambient i en els recursos naturals originades per activitats humanes o condicions naturals del medi, i que han de ser solucionades per aconseguir una millor qualitat de vida. Exemples: pèrdua de biodiversitat; contaminació de l'aigua, del sòl o atmosfèrica; canvi climàtic; etc.

Racisme/discriminació ètnica: tipus de discriminació. És el rebuig o menyspreu a pobles o ètnies diferents, per el color de pell, apartheid. Doctrina que propugna la inferioritat d'unes races o ètnies humanes respecte a les altres, en virtut de la qual se'n justifica la discriminació, la segregació social, l'explotació econòmica, etc. Termcat.

Sexisme: tipus de discriminació. Tracte discriminatori cap a individus d'un sexe, al qual es considera inferior a un altre. (Casado,2009). Conjunt de mecanismes desenvolupats des del patriarcat per mantenir la situació d'inferioritat, subordinació i explotació de les dones i la feminitat. Termcat.

Violència: mecanisme de control que sol exercir-se quan intervé la força física o l'amenaça del seu ús, però també quan s'actua en una seqüència que causa indefensió en l'altre. D'acord amb l'OMS (2002) és l'ús intencional de la força física o el poder contra un mateix, cap a una altra persona, grups o comunitats i que té com a conseqüències probables lesions físiques, danys psicològics, alteracions del desenvolupament, abandó i fins i tot la mort." Podem parlar de violència física, psicològica, sexual, econòmica de gènere.

Violència de gènere: fa referència a la violència específica contra les dones, utilitzada com a instrument per a mantenir la discriminació, la desigualtat i les relacions de poder dels homes sobre les dones. Comprèn la violència física, sexual i psicològica, incloses les amenaces, la coacció, o la privació arbitrària de llibertat, que ocorre en la vida (Fernández. 2003)

Annex B

RELATS DE PERSONES DEFENSORES DE DRETS AMBIENTALS

Els trobareu a : escolesreugi.com des d'on els podreu compartir i descarregar.

MÈXIC

- **El Tren Maia i la destrucció de la naturalesa · La península del Yucatán i el mega-projecte del Tren Maia**

Ens narra les resistències de les comunitats de la Península de Yucatán per defensar tant el patrimoni cultural com la biodiversitat de la regió davant la construcció d'un tren turístic que travessarà 15 àrees naturals protegides i 82 comunitats indígenes de la regió i que ja està provocant que algunes comunitats hagin estat víctimes de desplaçament forçat.

Alguns drets ambientals que podem relacionar amb aquest relat són: dret a un medi ambient sa, dret a la participació i dret a l'accés a la justícia.

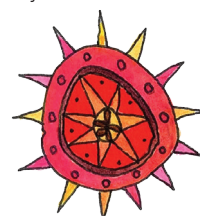
- **Un poble valent que s'està quedant sense aigua · Els yaquis i la construcció de la presa d'Independència**

Explica la història de la tribu Yaqui i de la seva lluita per accedir a l'aigua a conseqüència de la construcció d'un aqüeducte que, el govern de Mèxic va decidir construir sense consultar-los. Sense aigua al territori i amb l'impacte de la construcció es posa en risc la biodiversitat del territori i la subsistència de la comunitat.

Alguns drets ambientals que podem relacionar amb aquest relat són: dret a l'alimentació, dret a un medi ambient sa, dret a l'aigua, dret a la participació i accés a la justícia.

HONDURES

- **Un parc natural ple de forats · Les mines d'òxid de ferro d'Hondures**

Es tracta d'un relat que ens explica la defensa i protecció de la biodiversitat i riquesa natural que hi ha al Parc Nacional "Montaña de Botaderos Carlos Escaleras", la qual, es troba amenaçada pel megaprojecte extractiu de les mines d'òxid de ferro que contaminen l'aigua i el medi ambient. En la defensa d'aquest territori, les comunitats locals han patit amenaces, intimidació i repressió judicial.

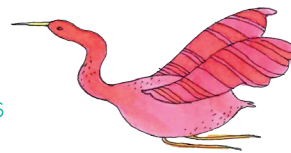
Alguns drets ambientals que podem relacionar amb aquest relat són: dret a un medi ambient sa, dret a l'aigua, dret a la participació i dret a l'accés a la justícia.

- **La història d'un riu sagrat · El poble Lenca i la defensa del riu Gualcarque**

Ens explica la defensa del "Rio Blanco" davant la construcció d'una hidroelèctrica al territori. Per construir un projecte d'aquest tipus s'han de talar arbres, desviar rius, la qual cosa, afecta l'equilibri natural de la zona i posa en risc l'activitat agrícola i la subsistència de les comunitats locals.

Alguns drets ambientals que podem relacionar amb aquest relat són: dret a un medi ambient sa, dret a l'aigua, dret a l'alimentació, dret a la participació i dret a l'accés a la justícia.

COLÒMBIA

■ Els arbres ancestrals que ens ajuden a respirar · La protecció dels Parcs Naturals de la Macarena, Tinigua i Picachos

Aquest relat succeeix a l'Amazònia colombià i ens narra la importància dels ecosistemes per viure i de com la ramaderia extensiva, la tala il·legal i els conflictes armats relacionats amb la droga té com a conseqüència els desplaçaments forçats de les comunitats locals.

Alguns drets ambientals que podem relacionar amb aquest relat són: dret a l'alimentació, dret a un medi ambient sa, dret a l'aire net.

■ Un cultiu menys dolç del que sembla · Els monocultius de la Vall del Cauca

Aquest relat ens explica l'origen del sucre a partir de la canya i els problemes socioambientals associats als monocultius. Ens fa reflexionar sobre la vulneració de drets de les persones treballadores de les plantacions, el dret a la diversitat i la inclusió, la importància de l'aigua.

Alguns drets ambientals que podem relacionar amb aquest relat són: dret a la salut, a un dret a un medi ambient sa, dret a l'aigua, dret a la participació pública, dret d'accés a la justícia, etc.

Annex C

CAIXA D'EINES PER ENTENDRE MILLOR EL TEMA I INCLUIR-LO EN LA EDUCACIÓ FORMAL I INFORMAL

■ Persones defensores de drets ambiental i desplaçaments forçats

L'àvia Grill i la defensa de l'aigua (2020) [Conte]. Chapón, D.; Hichel, C. Pollen Edicions, 79 p. ISBN: 99788416828975.

Auka y sus amigas protegen las fuentes de agua. (2020) [Conte]. Enginyeria Sense Fronteres, <https://esf-cat.org/wp-content/uploads/2020/05/2-AUKA-Y-SUS-AMIGAS.pdf>

Abuela Grillo (2010) [pel·lícula cinematogràfica]. The Animation Workshop (Viborg), 2010. 12,43 min. https://www.youtube.com/watch?v=AXz4XPuB_BM

Defensores y defensoras de los derechos humanos #Valiente [Material educatiu]. Amnistia Internacional https://redescuelas.es.amnesty.org/fileadmin/user_upload/Defensores_Valiente_Unidad_Didactica.pdf

Mongabay, Latam, Periodisme ambiental en Llatinoamerica [notícies i reportatges], <https://es.mongabay.com/>

■ Ecofeminisme

Maleta pedagògica sobre ecofeminismo (2021). Centro de Estudios Rurales y Agricultura Internacional (CERAI). https://cerai.org/wordpress/wp-content/uploads/2021/09/maleta-pedagogica-ecofeminista-sostenibilitat-al-plat-cerai_compressed.pdf

Romper estereotipos de género en los colegios (2018), el país, [Vídeo] <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=FtGcYjrOgPc>

Gender Equality Glossary & Thesaurus [diccionari especialitzat en línia], <https://eige.europa.eu/thesaurus>

■ Medi ambient, justícia ambiental i climàtica

Gasel "Rap del Veedor" [Vídeo], <https://www.youtube.com/watch?v=CRWHJtsSKlc>

99 preguntes i 99 experiències per a aprendre a viure en un món just i sostenible, [Llistat de preguntes per reflexionar], Ecologistes en Acció <https://www.ecologistasenaccion.org/wp-content/uploads/adjuntos-spip/pdf/99-preguntas-catalan.pdf>

¿Cuál es tu huella ecológica? [Calculadora de Petjada ecològica] Foot Print, <https://www.footprintcalculator.org/home/es>

Termcat, Centre de Diccionari de l'emergència climàtica [Diccionari en línia]

■ Migració i refugiats

El dret d'asil: Totes les persones podem ser refugiades. Maleta pedagògica per a la inclusió de les persones refugiades a la nostra societat. Per a alumnes de Primària, Secundària, Batxillerat i Adults [Maleta pedagògica], Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat, <http://escolesrefugi.com/>

Fundesplai [Curtmetratges] <https://escoles.fundesplai.org/blog/lleure/10-curtmetratges-sobre-migracions-i-refugi-per-lescola-o-lesplai/>

Wind, Disney Plus [Curtmetratge].

Teaching About Refugees 2021 - 9-12 Thematic guide [guia temàtica], The UN Refugee Agency (UNHCR) <https://www.unhcr.org/publications/education/59d360fb7/unhcr-teaching-refugees-2021-9-12-thematic-guide.html>

